

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 131. szám

2021. 3. szám

tartalom

igehirdetés

Nagy Zoltán: Tekintetünket a hegyekre emeljük / 1

tanulmányok

Csermelyi József: „Gott helfe mir” – az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlés 2. rész / 3

Krisch András: A hűség „jutalma”. A németek elűzése Sopronból (1946) / 13

Garádi Péter: Gondolat- és tapasztalatmorzsák az úrvacsoráról úrvacsoraböjt idején / 24

könyvismertetés

Guóth Emil: Az igazság szeretetben / 30

ld. Zászkaliczky Pál: Elég néked az én kegyelmem. Fónyad (Fuchs) Pál élete és munkássága / 35

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 131. szám – 2021. 3. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Tekintetünket a hegyekre emeljük

¹Zarándokének. Tekintetem a hegyekre emelem: Honnan jön segítségem? ²Segítségem az Úrtól jön, aki az eget és a földet alkotta. ³Nem engedi, hogy lábad megtántorodjék, nem szunynyad őriződ. ⁴Bizony nem szunynyad, nem alszik Izráel őrizője! ⁵Az ÚR a te őriződ, az ÚR a te oltalmad jobb kezed felől. ⁶Nem árt neked nappal a nap, sem éjjel a hold. ⁷Az ÚR megőrzi téged minden bajtól, megőrzi életedet. ⁸Megőrzi az ÚR jártodban-keltesben, most és mindenkor. (Zsolt 121)

Keresztyén gyülekezet, Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Az első iskolai sokk: az évnvnyító. Ezzel a címmel jelent meg az interneten egy cikk.¹ Beleolvastam, mert kíváncsi voltam, hogy mit is értenek ezen. Mi az a sokk, amiben nekem is közre kell működnöm. Hát volt szó a cikkben megilletődött elsősökről és síró anyukáikról, melegben ájuldozó rendezett oszlopokban álló rengeteg tanulóról, hosszú igazgatói beszédről.

Szerintem nem ez a tanévnvnyító. Nem azért, mert a cikkíró gondolatait kiegészíthetném még azzal, hogy egyházi intézményeinkben még a lelkész is prédikál, ezzel még hosszabbá téve az első sokkot. De nem is azért gondolom, hogy más egy tanévnvnyító evangélikus iskoláinkban, mert a templomban ülve kevesebben lesznek rosszul, vagy azért, mert nincs hosszú igazgatói beszéd.

Tanévnvnyító istentiszteletünk, a *Veni Sancte* lényege, nevéből eredően is, a Szentlélek Isten segítségül hívása. Mert kicsik és nagyok azért gyűlünk ilyenkor egybe, hogy együtt kérjük Istent, segítsen meg Szentlelke által az előttünk álló évben is.

„Tekintetem a hegyekre emelem: Honnan jön segítségem? Segítségem az Úrtól jön, aki az eget és a földet alkotta.” Tanévnvnyító alkalmunk jó kifejezése annak, hogy tudjuk, sa-

ját erőnk és akaratunk is kevésnek bizonyulhat egy tanév végigküzdéséhez. Bármelyik oldalán is álljunk a katedrának. Igen, fel kell emelnünk a tekintetünket, és keresnünk kell vele azt, akitől segítséget várhatunk. Azt, aki a semmiből képes jót teremteni.

Erre a segítségre van szükségünk. A szülőknek, akik mindent megpróbálnak megtenni, hogy segítségük gyermekeiket tanulásukban. Erre a segítségre van szükségük a pedagógusoknak, hogy bele ne fásuljanak az évről évre ismétlődő munkába, hanem Isten áldásával tudjanak nevelni, tanítani. Erre a segítségre van szüksége minden diáknak, hogy az új tanévben is sikeresek legyenek. Erre a segítségre van szükségünk mindannyiunknak, hogy a sokszor automatizmusként élt életünket értékelni tudjuk. Erre a segítségre van szükségünk most, amikor egy olyan évet kezdünk, amely újra az esetleges karanténhelyzet veszélyével fenyeget, amely már senkit sem

a Veni Sancte lényege, nevéből eredően is, a Szentlélek Isten segítségül hívása

¹ <https://divany.hu/szuloseg/2012/09/01/evnyito/> (letöltve: 2021. augusztus 18.)

lepne meg igazán, úgy érezzük, felkészültünk rá. Ugyanakkor mégis tudjuk, ha ez a helyzet bekövetkezik, akkor van igazán szükségünk Urunk védelmére és oltalmazó szeretetére.

Mert minden emberi tettünk: a fenntartó szándéka, az iskola vezetésének gondos erőfeszítései, a tanárok nevelésben nyújtott odaadó munkája, a lelkészek és hitoktatók szándéka, hogy a gyermekeket Istenhez vezessék, mind-mind csak azért lehet eredményes, mert Istenünk a Szentlélek áldásával betölti mindannyiunk munkáját. Megőrzi életünket, és semmi sem árthat nekünk.

Az első sokk a tanévnyitó. De nem itt és nem most. A sokkoló hatást meghagyjuk későbbre. Amikor majd rádöbbenünk, hogy Istenünk áldásával sokkal nagyobb eredményt érhetünk el, hogy ő reményeinken felül is megáld, hogy vele elérjük célunkat. Tekintetünket a hegyekre emeljük, mert az Úrtól jön segítségünk. Ámen.

”

Őrizz meg minket a gonosz erkölcstől,
Minden Illetlen és trágár beszéd-től,
Őrizd meg lelkünk s testünk tisztaságát,
Ártatlanságát.

Mi kegyes Atyánk, bölcsességnek Ura,
Van-e, ki téged szívből ne áldana?
A jóra minket Szentlelked igazgat,
Nevel és oktat.

Atyánk, minékünk adj bölcs oktatókat,
Tanuljunk tőlük drága lelki jókat;
Tiszta erkölccsel szívünk ékesítsed,
Így áldj meg minket.

Mi, te gyermekid erőtlenségünkben
Hozzád könyörgünk, ó, felséges Isten,
Buzgó fohászunk szálljon fel a mennybe,
Trónod elébe.

Szentegyházadnak hű tagjai legyünk,
Embertársinkkal mindenben jót tegyünk
És szolgálhassunk a mi jó anyánknak,
Édes hazánknak.

Világosítsd meg mi elménk homályát,
Hogy jól futhassuk itt e földi pályát;
Isméretedre gerjeszd fel lelkünket
És mi szívünket.

Dicsőség néked, kegyes Atya Isten,
Fiú, Szentlélek, áldunk mind egy hitben!
Istent dicsérje az egész föld s a menny
Örökké! Ámen.

*[A magyar tanulóifjúság régi éneke
Huszár Gál énekeskönyve 1574. (Sántha Károly 1911.)
Keresztyén énekeskönyv, Budapest, 1976, 496. számú éneke]*

„Gott helfe mir” – az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlés 2. rész

A Luther-ügy

Luther Mártonnak a búcsúcédulákkal kapcsolatos visszasságok ügyében elküldött 95 tétele nem azt a hatást váltotta ki a címzettből, Brandenburgi Albert mainzi érsekből, amelyet az ágostonos szerzetes remélt, és a kritika tárgya helyett hamarosan a kritika megfogalmazója került nehéz helyzetbe. Előbb Tommasso de Vio bíboros-teológus (születési helye, a közép-itáliai Gaeta után Gaetanus vagy Cajetan) próbálta őt a pápai hatalom számára kényes tézisek visszavonására rábírní, majd a Rómába idézés veszélye fenyegette, amelytől világi előljárója, Frigyes szász választófejedelem próbálta megóvni. Közben újabb és újabb írások születtek Luther kezei között, amelyek kezdtek erősebb kritikát megfogalmazni a római egyház vezetése irányában. A 95 tételben még csak a pápai tanítások mások általi félremagyarázását tette szóvá: „A püspökök és a lelkipásztorok az apostoli búcsú hirdetőit teljes tisztelettel tartoznak fogadni, de még inkább tartoznak szemükkel és fülükkel arra figyelni, nehogy azok a pápa megbízása helyett saját álmaikat hirdessék”,¹ ám pár évvel későbbi írásaiban már a római egyházi vezetést tette a problémák forrásává. Luther ellenfelei időközben megszerkesztettek egy bullát, amelyet 1520.

június 24-én hirdettek ki. Ez az *Exsurge Domine...* kezdetű dokumentum 41, Luthertől származó állítást tartott eretneknek, és szerzői kiközösítés terhe mellett felszólították arra, hogy vonja azokat vissza. Mivel ez nem történt meg, sőt az álláspontok tovább távolodtak egymástól *Az Antikrisztus átkozott bullája ellen* című írással és a Luthertől, valamint a középkori kánonjogászoktól származó művek kölcsönös elégetésével, 1521. január 3-án kiadták a *Decret Romanum pontificem...* kezdetű bullát, amelyben kiközösítették a wittenbergi szerzetest.² Ilyen körülmények között kellett a szász választófejedelem diplomáciájának mindent megtennie annak érdekében, hogy eretneknek tartott bibliaprofesszoruk ellen ne Rómában folytassanak le szentszéki vizsgálatot, hanem német földön. A birodalmi gyűlés elé való megidézést is ők harcolták ki hosszú hónapok kemény munkájával. Érvelésük szerint, ha Luther megjelenne a Szent Római Birodalom rendjeinek gyűlésén, a

pár évvel későbbi írásaiban már a római egyházi vezetést tette a problémák forrásává.

kiközösítették ja wittenbergi szerzetest.

1 Csermelyi J. ford. 69. *Tenentur Episcopi et Curati veniarum apostolicarum Commissarios cum omni reverentia admittere. / 70. Sed magis tenentur omnibus oculis intendere, omnibus auribus advertere, ne pro commissione Pape sua illi somnia predicent.* thelatinlibrary.com/luther.95.html (letöltve: 2021. május 14.).

2 Graham Tomlin: *Luther és kora.* Budapest, 2003, Scolar Kaidó, 82–106. /Scolar vallástörténet./

latin keresztyén világ legtekintélyesebb és leghatalmasabb uralkodója előtt, az ott lefolytatott vizsgálat és a meghozandó döntés jogszerűségét nem vitathatja senki, hiszen a keresztyén-ség egyik leghatalmasabb testületéről van szó. Frigyes herceg pozícióját erősítette ebben a küzdelemben, hogy mind Károly, mind tanácsadói nagyra értékelték a szász választófejedelem szavát, és nem akartak vele rossz viszonyba kerülni. Gyengítette viszont az, hogy Károly bur-gundi-németalföldi neveltetése, az őseitől és az előző császároktól örökölt tradíciók mind-mind arra sarkallták, hogy nem fordíthat hátat annak a hitnek, amelyben ők is hittek, nem fordulhat szembe a pápával, mert azzal az egész keresztyénségnek rosszat tenne. Egy céltudatos, Habs-burg-vezetés alatt álló Európa Károly szerint képes lenne szembeszállni az oszmánokkal, míg egy viszálykodónak erre nem lenne esélye. Természetesen szükség van az egyház reformjára és a visszaélések megszüntetésére – ebben a császár egyetértett az ágostonos szerzetessel, de a módszerben egyáltalán nem. Tetézte a bajt, hogy 1521. január 18-án V. Károly tudomást szer-zett a Luthert sújtó kiközösítő bulla megszületéséről, ha tehát továbbra is jó keresztyén akart lenni, nem támogathatta a wittenbergit. Ezt demonstrálandó februárban olvasás nélkül tépte szét Luther hozzá intézett levelét.³ Meg kellett azonban nyernie a német rendek támogatását –

olvasás nélkül tépte szét Luther hozzá intézett levelét.

már csak politikai terveinek valóra váltása ér-dekében is, ezek a rendek viszont sérelmezték a korábbi szentszéki politikát és nem hagyták volna szó nélkül, ha Luther Márton, aki szintén hangot adott Róma-ellenes kritikának, a biro-

dalom alattvalóit megillető jogok és a helyi jogszokások figyelembevétele nélkül egyszerűen le-tartóztatták, és Rómába vitték volna. A Szentszék elleni hangulatot kiválóan illusztrálta, hogy a rendek február 19-én a császár segítségét kérték Róma elnyomásával szemben. V. Károly kérte a rendeket, hogy írásban terjesszék fel panaszukat, de Aleander nyomására megtiltotta, hogy abban hitbéli kérdések is szerepeljenek. A rendek meg is kezdték a *Gravamina Deutscher Nation* (*A német nemzet sérelmei*) című panaszjegyzék összeállítását, amelyet április 22-én olvastak fel. Frigyes szász választó is azzal fojtotta bele a szót a Luther kiadatását követelő pápai követbe, hogy a maga részéről korántsem győződött meg arról, hogy Luthert el kell ítélni, ehelyett arról kell gondoskodni, hogy az ügy tekintélyes tudósok és elfogulatlan bírák elé kerüljön. A választófejedelem emellett a rendi sérelemjegyzék elkészítésében is közreműködött. A gyűlés résztvevőinek többsége egyetértett abban, hogy a császárnak meg kell ígéرنie, hogy orvosolja panaszukat, különben nem fogják megadni számára azt a katonai és pénzügyi támogatást, amit kér.⁴

3 Schilling, Heinz: *Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs: Eine Biographie*. 4., aktualizált kiad. Mün-chen, 2016, C. H. Beck, 206–207. Károly szigorú katolikus neveltetéséhez lásd: Richard Friedenthal: *Luther és kora*. Budapest, 1983, Gondolat, 318.

4 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 207–208; Jedin, Hubert: *A History of the Council of Trent*. 1. köt. *The Struggle for the Council*. London–Edinburgh, 1957, Thomas Nelson and Sons Ltd., 197; Wrede, Adolf (szerk.):

Fentebb szó esett már arról, hogy a frissen királlyá választott és megkoronázott V. Károly körül már a wormszi birodalmi gyűlés összehívása előtt megjelentek azok, akik befolyással

kívántak lenni az új uralkodó politikájára. Természetesen nem maradhatott ki ebből a körből a pápaság sem. X. Leó két követet is küldött Károlyhoz, Marino Caracciolo nunciust és Aleandert. Kettejük közül Caracciolo volt a tekintélyesebb, rá bízta a magas szintű politikai tárgyalásokat, Aleanderre csak az ekkor még kisebb jelentőségűnek tartott Luther-ügyet.⁵ A pápa, aki korábban Károly megválasztása ellen kampányolt, most beletörődve a helyzetbe, megpróbálta abból a legtöbbet kihozni és az országai és tartományai révén rendkívüli hatalommal bíró Habsburg uralkodó politikáját a sajátjával közös nevezőre hozni. Fontos gesztusértékkel bírt, hogy 1520. október 20-án hozzájárulását adta ahhoz, hogy az ifjú uralkodó élhessen a császári címmel azelőtt is, hogy sor kerülne a római koronázásra. Ez egyben egy szándéknyilatkozat is volt a részéről, hogy magára a római koronázásra is rövid időn belül sor kerülhet. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy bár ezek a gesztusok sokat számítottak, önmagukban ezekkel nem lehetett volna olyan cselekedetekre rávenni a császárt, amely ellentmondott volna meggyőződésének.⁶

Aleanderék részéről a pápai bulla okafogyottá tette a további tárgyalásokat, hiszen ha a birodalmi gyűlésnek joga lenne felülbírálni a pápa hit kérdésében hozott rendelkezéseit, az azt jelentené, hogy vagy magasabb egyházi hatóságnak számít, ami elképzelhetetlennek tűnt (a XV. században is csupán az egyetemes zsinatnak próbáltak ilyen tekintélyt tulajdonítani), vagy pedig a világi intézményeknek ismét joguk lett arra, hogy beleszóljanak az egyház ügyeibe, amely törekvések ellen a középkor pápai annyit küzdöttek. Igyekeztek meggátolni tehát a Luther-ügy újratárgyalását. A legjobb megoldás számukra az lett volna, ha Károly mindenféle további eljárás nélkül életbe lépteti a birodalmi átkot, azaz megfosztja Luthert minden olyan jogától, amely őt birodalmi alattvalóként megillette, de ha a szászok mindenáron Wormsba akarják hozni a kiközösített teológust, akkor intézzék el az egészet egy császári magánmeghallgatás keretében, aztán adják át őt a pápai delegációnak.⁷ Ehhez azonban továbbra sem tudták megsze-

emellett a rendi sérelemjegyzék elkészítésében is közreműködött.

Igyekeztek meggátolni tehát a Luther-ügy újratárgyalását.

Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. 2. köt. Gotha, 1896, Friedrich Andreas Perthes, 661–662; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 327. A szász választó sérelemjegyzékét Aleander február 18-án továbbította Rómába. *DRA 2. köt.*, 662–665. Az április 22-én felolvasott jegyzéket lásd uo. 704–718.

5 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 205–206. Jedin szerint Aleander tudatában volt annak, milyen veszélyt jelent a lutheri teológia a pápaság számára, követként azonban hiányzott belőle az a képesség, hogy a németek fejével is tudjon gondolkodni. Jedin: *A History...* (4. jz.), 198–199. Törtető és buzgó személyisége miatt még egykori barátját, Erasmust is képes volt eretnekséggel vádolni. Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 307–309.

6 Jedin: *A History...* (4. jz.), 173; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 206.

7 Tomlin: *Luther és kora...* (2. jz.), 106.

rezni Böls Frigyes hozzájárulását, a birodalmi rendek pedig február 19-ére a szász választófejedelem mellé álltak, és határozatban követelték Luther megidézését Wormsba. A császár március 6-án adta ki az idézést, amelyet Kaspar Sturm birodalmi herold kézbesített Luthernek március 29-én. Bár ekkor úgy tűnt, hogy Wormsban lehetőség lesz a Luther-ügy újratárgyalására, az alkalmazandó eljárásról még viták folytak.⁸

határozatban követelték Luther megidézését Wormsba.

Már a magyar követek sikertelen küldetése kapcsán is felmerül a kérdés, hogy Luther személye és ügye mennyire osztotta meg a német

rendeket. Hubert Jedin katolikus egyháztörténész szerint a wormsi birodalmi gyűlés idején egyedül Frigyes herceg és udvara részéről számíthatott erős támogatásra, a többi tartományfejedelem egyelőre kitartott a hagyományos hit mellett, még ha a pápai kormányzattal nem mindenben értett is egyet. Természetesen közöttük is sokan lehettek, akiket érdekelt Luther, és szimpatizáltak egyes állításaival, viszont ezt az időszakot még inkább az ismerkedés időszakának kell tartanunk. Főként azoknak a világiaknak az érdeklődésére tarthatott számot, akik

ezt az időszakot még inkább az ismerkedés időszakának kell tartanunk.

erős ellenérzésekkel viseltettek az egyháziak hatalmával szemben. Ahogy előző év őszén és a gyűlés elején a császár tarthatott leginkább számot az érdeklődésre, április 16. után Luther volt a birodalmi gyűlés „sztárvendége”.⁹ A köznép

más kérdés volt, Aleander és a császár gyóntatója, Jean Glapion mindenáron el akarták kerülni Luther Wormsba idézését, mivel attól féltek, hogy jelenléte zavargásokhoz fog vezetni. Ennek némi alapot kölcsönzött, hogy a zsúfolt városban a gyűlés kezdete óta általánossá váltak összetűzések.¹⁰

Luther volt a birodalmi gyűlés „sztárvendége”.

Luther az 1520 augusztusában nyomdába adott *Erbieten (Ajánlat)* című írásával igyekezett támogatni a szász választói udvar törekvéseit. A

művet latinul is megjelentették (*Oblatio*), hogy V. Károly is el tudja olvasni. Luther felajánlotta, hogy visszavonja tanait, ha bizonyítást nyer azok téves volta, egyben elnézést kért írásainak estleges nyers hangneme miatt. Az *Erbietent* Wormsba is elküldte, az ahhoz mellékelte kísérőlevelet tépte szét a császár. Ám ez nem húzta keresztül a szász választófejedelem törekvéseit, ugyanis a röpiratot kinyomtatták, a közvélemény értesülhetett Luther megegyezésre való szándékáról, és joggal várhatta, hogy V. Károly elfogadja az *Ajánlatot*.¹¹

8 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 209–210.

9 Jedin: *A History...* (4. jz.), 187.203; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 215–216; Tomlin: *Luther és kora...* (2. jz.), 108.

10 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 208; Jedin: *A History...* (4. jz.), 199–200; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 328.

11 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 211.

A kúriai párt azonban még ekkor sem adta fel. Glapionnal egyeztetve megkísérelték a Wormshoz közeledő reformátort „a nagyobb biztonság” érvével Ebenburgba irányítani és magánkihallgatáson fogadni.¹² Ellenfelei azt is megpróbálták, hogy úgy tüntessék őt fel, mint egy új Savonarolát, miközben wormsi útja alatt már szembesülnie kellett az írásait elítélő császári rendelettel.¹³

azt is megpróbálták, hogy úgy tüntessék őt fel, mint egy új Savonarolát,

Az út veszedelmei és betegsége ellenére Luther április 16-án délelőtt bevonult Wormsba, mégpedig az elé siető szász nemesek kíséretében, akik rögvest saját szállásukra, a johannita vendégházba kísérték, nehogy a Habsburgok szálláshelyére vigyék, és ott, híveitől távol helyezzék el őt.¹⁴ A szállás zsúfolt volt, Luthernek két emberrel kellett osztoznia a szobáján. Másnap délután került sor az első meghallgatásra, ahol a remélt teológiai vita helyett a beidézett ágostonos szerzetes azzal szembesült, hogy csak annyit akarnak hallani tőle, hogy visszavonja-e vitatott tételeit. A betegséggel és az idegen környezet kényelmetlenségeivel küzdő Luther gondolkodási időt kért, de már este megírta a jeles bécsi humanistának, Cuspinianusnak, hogy milyen döntésre jutott.¹⁵

Luther másnapi fellépése már sokkal határozottabb volt. Előző nap még halkán, bizonytalanul beszélt, amely még a szász udvar jelen lévő képviselőiből is csalódást váltott ki: habár nem ilyen eljárást szántak bibliaprofessoruknak, nem hitték volna, hogy ennyire futja csak tőle a kurialistákkal szemben. Aleanderék már-már

Luther gondolkodási időt kért,

12 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 210; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 321. Ebenburg a Lutherrel szimpatizáló Franz von Sickingen vára volt, valószínűleg nem fenyegette volna ott különösebb veszély, de elmaradt volna az a nyilvános fellépés, amely oly nagy hatást váltott ki Wormsban.

13 Domonkos szerzetes, aki szónoklataival ostromozta a firenzei nagypolgárság fényűzését. Miután a franciák 1494. évi itáliai bevonulása miatt a város vezetése elkergette a Medicieket, Savonarola vette kezébe a város irányítását, aszketikus reformokat vezetett be, majd később szembeszállt VI. Sándor pápával, aki kiközösítette, majd eretnekként 1498-ban megégették Firenze főterén. *Szent vagy eretnek*. [Fedeles Tamás előadásának összefoglalója, amelyet a Történelemtanárok 16. Országos Konferenciáján tartott 2006-ban.] <https://tte.hu/szent-vagy-eretnek/> (letöltve: 2021. január 7.); Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 212–213. Az írásai ellen kiadott császári rendeletet Luther utólag a számára biztosított császári menlevél megszegéseként értelmezte: Lucas Cranachnak. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 7. köt. *Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 228. 400. sz.

14 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 213–217; Fritz Reuter: Worms um 1521. In Reuter, Fritz (szerk.): *Der Reichstag zu Worms von 1521. Reichspolitik und Luthersache*. 2., változatlan kiad. Köln–Wien, 1981, Böhlau, 45–46; Georg Spalatinnak. In *LVM* 7. köt. (13. jz.), 224–225. 389. sz.; Georg Spalatinnak. In *LVM* 7. köt. (13. jz.), 226. 396. sz.

15 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 217.222–223; Johannes Cuspinianusnak (Bécsben). In *LVM* 7. köt. (13. jz.), 227. 397. sz.

győztesnek hitték magukat, de a biztonság kedvéért előírták ellenfelüknek, hogy a végső választ csak szóban adhatja meg, nehogy az írás új magabiztossággal töltsze el. Másnap sokan ke-resték őt fel a meghallgatás előtt, hogy kitartásra biztassák, de erre szinte nem is volt szükség, az eretnekséggel vádolt szerzetes ugyanis jó kedélyállapotban volt. Délután adott feleletében ismét vállalta az elé helyezett művek szerzőségét, és hosszú válaszban védte meg azokat az eretnecség vádja ellenében, kijelentve, hogy lelkiismereti okokból egészen addig nem vonhatja vissza az azokban írtakat, amíg a Szentírás alapján be nem bizonyítják, hogy azok valóban eretnecséget tartalmaznak. A császári szóvivő erre azzal felelt, hogy nem szükséges most vitatkozni, ugyanis azokat a tanításokat a régi zsinatok már elítélték. Luther azonban – akinek védőbeszéde immár prédikációvá változott – nyomatékosan közölte, hogy neki ebben a kérdésben nem a pápák és a zsinatok előírásaihoz kell igazodnia, hanem a Szentíráshoz.¹⁶ Napjainkra az egyháztörténeti kutatás azon a véleményen van, hogy a *Hier stehe ich. Ich kann nicht anders.* („Itt állok, másként nem tehetek.”) mondatok abban a formában nem hangzottak el, ahogy a protestáns hagyományban szerepel, helyette Luther azzal fejezte be beszédét, hogy *Gott helfe mir! Amen.* azaz „Isten engem úgy segítjen! Ámen.”¹⁷

A hallgatóság ezúttal elámult: kik a wittenbergi bátorságától, kik pedig vakmerőségétől és „szemtelenységétől”. A tárgyalótermen kívüli tömegben nagy lárma keletkezett a beszéd vé-

gére. Aznap már nem volt értelme folytatni a Lutherrel való tárgyalásokat. Bár Aleander nem ért el azonnali győzelmet, de inentől kezdve érvelhetett azzal, hogy Luther megátalkodottá

A hallgatóság ezúttal elámult:

vált, és nem fogadta el azt a bűnbánati lehetőséget, amelyet kínáltak neki, tehát semmi akadály a birodalmi kiközösítés életbe léptetésének. V. Károly készen is állt erre, de mivel a rendek haboztak, mindenekelőtt helyesnek látta, ha eljárását megindokolja. Ahogy Luther Márton április 18-i meghallgatásán látványosan kiállt az igazáért, úgy másnap V. Károly is felolvasott egy saját kezűleg írt nyilatkozatot, amelyben kifejtette, hogy ősei hite iránti hűsége miatt birodalma, barátai és önnön élete latba vetésével fel kell lépnie és el kell járnia Luther ellen, mivel bebizonyosodott eretnecsége. Nem lehet ugyanis – érvelt a császár – hogy ezer évig mindenki tévedett. Helytelen tehát úgy állítani szembe kettejüket, mint a modern találkozását

16 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 223–225; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 334–335. A kortárs katolikus kánonjogászok álláspontja az volt, hogy egyszer már elítélt tanításokról nem szabad újra vitát kezdeni, így Luther tanairól sem, mivel azok tulajdonképp huszita és más eretnek tanítások ismétlései. Jedin: *A History...* (4. jz.), 193. Emlékezetes, hogy az 1519. évi lipcsei disputában Luther védelmébe vette Husz elítélt téziseit. Tomlin: *Luther és kora...* (2. jz.), 89.

17 Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Budapest, 2000, Osiris, 296; Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Budapest, 2001, Szent István Társulat, 274. /Szent István kézikönyvek, 5./; Colijn, Jos: *Egyetemes egyháztörténet.* [Gödöllő], 2001, Iránytű Kiadó Alapítvány, 132; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 324.

az elavulttal, a bátorságét az elnyomással, hiszen mindkettejüket lelkiismeretük hajtotta arra az útra, amelyre léptek.¹⁸

Luther számára a császár magatartása dilemmát okozott: a pápát már Antikrisztusnak nyilvánította, így tisztességéből fakadóan a császárnak kellett volna az egyházreform élére állnia, tőle várta az egyetemes reformzsinat összehívását, de Károly Lutherrel szemben a pápa oldalára állt. Ez az ambivalens érzés vezetett oda, hogy Luther 1521. április 28-án azt írta: „Mert Isten a tanúm, aki látja a szíveket, hogy én kész vagyok engedelmessé válni császári Felségednek, akár élek, akár halok, akár dicsőség, akár gyalázat ér, akár hasznommal, akár kárommal jár.” Luther a későbbiekben sem köteleződött el teljesen a császári hatalom lebontása mellett, amellet pedig még kevésbé, hogy ezt erőszakkal tegyék meg.¹⁹

Az egyeztetések azonban ezzel még nem értek véget, maga Luther számolt be arról, hogy „néhány választófejedelem és egyéb birodalmi rendek”²⁰ tárgyalni kezdtek vele, hogy bízva a birodalmi gyűlésre, hogy ítélkezzen műveiről, illetve hogy néhány kiválasztott tétel igazságtartalmáról döntsön a legközelebbi egyetemes zsinat. A másik oldalon ezek a közvetítők elérték a császárnál, hogy időt adjon nekik a visszavonás megszerzésére. A rendi közvetítők buzgóságát az magyarázza, hogy attól tartottak: ha feltétel nélkül engedelmessé válnak császáruk akaratának, ahogy azt ő április 19-én megkövetelte tőlük, akkor az hosszabb távon kiváltságaik megnyirbálásával fog járni. Eközben Luther szállásán egymásnak adták a kilincset a látogatók. Zavargásokra is sor került a városban: Luther hívei összegyűltek a városházánál, amiből ellenfeleik egy küszöbön álló felkelésre következtettek, a Luther mellett álló Franz von Sickingen és Ulrich von Hutten viszont arra gyanakodtak, hogy a tömeg mögött a pápapártiak állnak, akik azzal akarják őt befeketíteni, hogy felkelést robbantott ki. A sokfajta híresztelés mögött már nem lehetett látni az igazságot.²¹

Luther számára a császár magatartása dilemmát okozott:

Luther szállásán egymásnak adták a kilincset a látogatók.

18 Heussi: *Az egyháztörténet...* (17. jz.), 296; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 226–231; Colijn: *Egyetemes egyháztörténet...* (17. jz.). 132. Jedin szerint az április 19-ei nyilatkozat az egyik első olyan dokumentum, amelyen keresztül bele lehet pillantani az ifjú császár gondolataiba, valláshoz és uralkodáshoz való hozzáállásába. Jedin: *A History...* (4. jz.), 201–202.

19 Márton J. ford. V. Károly császárnak. In *LVM* 7. köt. (13. jz.), 230–231. 401. sz. Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 212; Jedin: *A History...* (4. jz.), 186–187. A kortársak is abban reménykedtek, hogy egy jó császár majd fel fogja számolni az egyházon belüli visszaéléseket. Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 187–188.327.

20 Márton J. ford. V. *Károly császárnak...* (46. jz.), 230.

21 Vö. Albert mansfeldi őrgórnak. In *LVM* 7. köt. (13. jz.), 234–236; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 231–232; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 340–341.

A rendek közvetítési kísérlete, bár jóval barátságosabb hangnemben zajlott, nem járt eredménnyel, elsősorban azért nem, mert meg volt kötve a kezük: a császárnak azt ígérték, hogy megszerzik a visszavonó nyilatkozatot, Luther viszont nyilvánvalóvá tette, hogy nem csupán a pápa, de egy közeljövőben összeülő egyetemes zsinat ítéletét sem hajlandó elismerni, amennyiben úgy találja, hogy nem a Szentírás alapján hozták meg azt. Április 25-re minden közvetítési kísérlet zátonyra futott. Luther ekkor már a hazautazást fontolgatta, Spalatin tanácsára

Április 25-re minden közvetítési kísérlet zátonyra futott.

azonban megvárta a formális elbocsátást. Ezt délután hozta el neki a császári delegáció, felszólítva őt, hogy három héten belül térjen vissza Wittenbergbe, útközben pedig se prédikációval, se írással, se bármi más módon ne izgassa a

népet. Luther kész volt eleget tenni a hazatérésre vonatkozó utasításnak, másnap indult el, a prédikálási tilalmat azonban nem tartotta lelkiismeretével összeegyeztethetőnek, és valóban: a visszaúton Hersfeldben és Eisenachban is prédikált.²²

a prédikálási tilalmat
azonban nem tartotta lelkiismeretével
összeegyeztethetőnek,

A hazafelé tartó csapat egyre fogyott. Előbb, még Friedberg előtt Luther elküldte az őt kísérő birodalmi heroldot, mondván, nincs szüksége védelemre. Eisenach után ügyvédje, Dr. Schurff is távozott, két kísérőt leszámítva pedig mindenkit előre küldtek azzal, hogy Luther meg

szeretné látogatni rokonait Möhrában. Május 4-én éjjel rejtélyes lovasok lepték meg őket, akik elhurcolták Luthert a közeli wartburgi várba, mint kiderült, Bölcs Frigyes választófejedelem megbízásából. Luther tudott a készülődésről, amelybe még április 25-én este avatták őt be. A wittenbergi eltűnésének híre május 11-én ért Wormsba.²³

Az Aleanderék által Luther ellen május 8. előtt összeállított, birodalmi kiközösítést tartalmazó végzést nyomdahibák miatt végül csak a záróülést követő napon, május 26-án írta alá a császár. A wormszi ediktum néven hírhedtté vált dokumentum kibocsátása részben azoknak a politikai alkuknak a következménye, amelyekkel rendezni kívánták a pápaság és a Habsburgok viszonyát. X. Leó 1519-ben nem támogatta Károly római királlyá választását, ezt követően is lépten-nyomon gán-

22 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 232–234; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 342–343; *Albert mansfeldi őrgrófnak...* (21. jz.), 236. Jedin szerint a vitatott tételek zsinat elé utalása megoldható lett volna, Luther azonban irreális feltételeket támasztott, ugyanis el akarta kerülni, hogy reformmozgalmát csírájában ítélje el az egyetemes zsinat. Kezére játszott, hogy a kurialisták is el akarták kerülni a zsinat összehívását, igaz, ők abból az okból, hogy féltek: a keresztyén nemzetek egyszerre fogják előterjeszteni a panaszukat és a pápa ellen fordulnak, amint azt Konstanzban és Bázelen is megtették. Jedin: *A History...* (4. jz.), 202–203. Vö.: Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 311. A konstanzi és bázeli eseményekre: Jedin, Hubert: *A zsinatok története*. Budapest, 1998, Ecclesia, 76–77.84.

23 Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 344; Tomlin: *Luther és kora...* (2. jz.), 113; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 235.

csolta a spanyolok itáliai terveit, 1521. május 28-án viszont már aláírt egy egyezményt, melyben katonai segítséget nyújt a császárnak a franciákkal szemben. Bár a rendelkezéshez a német rendek nem adták a hozzájárulásukat, a császár törvényhozó jogköréből kifolyólag érvényes volt. Bár Luther személye ellen nem tudták felhasználni, hiszen május 11-én már megérkezett eltűnésének híre a városba, könyvei és követői ellen elkezdték életbe léptetni a retorziókat: május 29-én nyilvánosan megégették írásait Wormsban, illetve elrendelték, hogy a Németországban nyomtatott könyvek megjelenéséhez az egyházi hatóságok engedélye szükséges.²⁴

könyvei és követői ellen elkezdték életbe léptetni a retorziókat:

A „szabotált” ediktum

Paradox módon a wartburgi tartózkodás alatt némileg még az ediktum azon rendelkezései is megvalósulni látszottak, melyek szerint a jogközösségből kizárt személy nem állhat kapcsolatban a közösség tagjaival, hiszen Luther nagyjából egyetlen társasága a várkapitány volt, másokkal, köztük wittenbergi barátaival és munkatársaival 1522. márciusi hazatéréséig csak levélben érintkezhetett.²⁵ Egyébként a wormszi ediktummal kapcsolatban a szakirodalom felvetett egy érdekességet. Egy törvényt vagy rendeletet nem elég megírni, a hatályba léptetéshez ki is kell azt hirdetni (lásd napjainkban a Magyar Közlönyben történő közzétételt). 1521-ben Wormsban kihirdették ugyan az ediktumot, de a birodalom összetettsége, a választófejedelmek kiváltságainak tiszteletben tartása megkövetelte, hogy saját tartományaikban ők érvényesítsék a birodalom rendelkezéseit. Brandenburg esetében például számíthattak arra, hogy be fogják vezetni, hiszen a szász választófejedelemmel rivalizáló Joachim őrgróf egyetértését adta az ediktumhoz. Ahhoz, hogy a Szász Választófejedelemség területén is jogi érvényességgel bírjon, hivatalos úton el kellett juttatni a szász udvarba, amire hosszú hónapokig nem került sor. A szakirodalom ebben is a Habsburg-kormány-

nem elég megírni, a hatályba léptetéshez ki is kell azt hirdetni

24 Jedin: *A History...* (4. jz.), 204–205; Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 234–235; Zeittafeln. In Reuter (szerk.): *Der Reichstag zu Worms...* (14. jz.), XIII; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 346–347. Egyetlen kivétel volt: 1521 decemberében inkognitóban Luther ellátogatott Wittenbergbe. Tomlin: *Luther és kora...* (2. jz.), 118–121. A könyvek cenzúrájára és arra, hogy a birodalmi rendek csak az 1524. évi második nürnbergi birodalmi gyűlésen fogadták el a wormszi ediktumot: Heussi: *Az egyháztörténet...* (17. jz.), 296. Az ediktum szövege: *DRA 2.* köt. (4. jz.), 643–659.

25 „Többet nem tudok, lévén remete, világtól elvonult, igazi szerzetes, de nem tonzúráram vagy csuhám folytán, ha itt volnál, lovagot látnál, s alig ismernél rám.” Csepregi Z. ford. Philipp Melanchthonnak. In *LVM 7.* köt. (13. jz.), 247. 413. sz. Vö. Csepregi Zoltán *Embértársunk, Luther Márton* című előadásával (2017. június 9., Budavári Evangélikus Szabadegyetem), online: <https://www.evangelikus.hu/sites/default/files/2017.01.09%20BESZ%20-%20Csepregi%20Zolta%CC%81n%20elo%CC%8Bada%CC%81s.mp3> (letöltve: 2020. december 10.).

zat és szász választófejedelem környezetének kompromisszumát sejtí: az előbbiek meghozták ugyan a rendelkezést, tehát nem érhette sem V. Károlyt, sem őket az eretnekkel való cimborálás vádjá, viszont Bölcs Frigyes kormányzata elérte azt, hogy néhány kompromisszummal és a hivatalos eljárás machinációjával saját tartományukat ki tudták vonni az ediktum hatálya alól.²⁶ Ezt az utóbbi feltételezést mindenesetre megingatja, hogy még a Wormstól csupán 150 km-re lévő Straßburgba is négy hónappal a kiállítás után érkezett meg az ediktum.²⁷ Mindenesetre, ha Heinz Schilling elmélete mégis helyes volna, akkor igen figyelemreméltónak kell tekintenünk, ahogy a nagypolitika még a Luther Mártonhoz és V. Károlyhoz hasonló korszakos személyek sorsát és terveit is képes volt háttéralkuk révén manipulálni.

”

Nyitott kocsin, barátságklyában mentem be Wormsba. Ekkor mindenki az utcára jött és látni akarta Luther Márton szerzetest. Frigyes herceg szállására hajtattam, aki aggódott miattam, hogy Wormsba jöttem. ... Néhány nap múlva megidéztek a birodalmi tanácsba, az összes hercegek elé, este pontosan hat órára. Itt dr. Eck, a trieri püspök kancellárja beszélt a birodalom részéről és így szólt: „Márton, elismered-e hogy a könyvek a tied?” ... Erre így szóltam: ... „nem tudok a könyvekre vonatkozólag válaszolni, és kérem, szíveskedjenek nekem meggondolási időt adni.” Ez megtörtént és ezzel szétoszlott a birodalmi gyűlés. ...

Amikor ismét a gyűlés elé idéztek, hatalmas tömeg volt a teremben. Mindenki hallgatni akarta válaszomat. ... Így kezdtem szólni: „... Azok a könyvek, melyeket tegnap nekem megmutattak, az enyémeK. Közöttük egyesek tankönyvek, ... ezekről vallom, hogy ... nincs bennük semmi rossz. A többi vitairat, ... Ha ezekben volna valami rossz, azt megváltoztathatom. A harmadik rész olyan könyvekből áll, melyekben a keresztyén tanításról vitatkozom. Ezek mellett szilárdan kitartok, történnék, amit a jó Isten akar.” ... Megismételtem minden szavamat latinul. S miután 14 napig tartózkodtam Wormsban, 1521. április 26-án ismét eltávoztam.

(Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*. Budapest, 1991, OLBK, 143–145.)

26 Schilling: *Martin Luther...* (3. jz.), 235. A választófejedelemek különleges bírói jogairól: Vajnági Márta: A Német Nemzet Szent Római Birodalma. In Poór János (szerk.): *A kora újkor története*. Budapest, 2009, Osiris, 174–175. A brandenburgi választófejedelem jóváhagyásáról: Aland, Kurt: *Geschichte der Christenheit*. 2. köt. *Von der Reformation bis in die Gegenwart*. Gütersloh, 1982, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 89; Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 348–349. A brandenburgi és a szász választófejedelemek közti rivalizálásról: Friedenthal: *Luther és kora...* (3. jz.), 176.

27 Oberman, Heiko Augustinus: *Masters of the Reformation. The Emergence of a New Intellectual Climate in Europe*. Cambridge, 1981, Cambridge University Press, 201. 53. jz.

A hűség „jutalma”. A németek elűzése Sopronból (1946)^{1*}

A város speciális jellege

A magyar közvélemény a hazai némettség esetén gyakran használja összefoglalóan a sváb kifejezést, valójában a nyugat-magyarországi németek a zárt német nyelvterület részét képezve már a XIII–XIV. században több hullámban, folyamatosan érkeztek a szomszédos ausztriai és dél-német területekről erre a vidékre. A XIV. század közepére már bizonyíthatóan a város lakosságának a többségét alkották. A soproni és környékbeli némettség középkori eredetű, így meglepedése a török kiűzése utáni ún. sváb betelepítéssel nincsen összefüggésben, így ez a kifejezés Sopronban nem is használatos.

Sopron, a nyugat-magyarországi térség németek által lakott legnagyobb városa, 1277-ben a magyar király iránt tanúsított hűségéért kapott szabad királyi városi rangot. Az osztrák részről máig vitatott 1921-es népszavazás során, még ha azt feltételezzük is, hogy minden magyar Magyarországra szavazott, akkor is a németek több mint felének kellett szavazócéduláján Magyarországot bejelölnie. Vagyis az itt élő némettség szavazatai akadályozták meg, hogy egy újabb egykori szabad királyi városát veszítse el Magyarország, és legyen egy szomszédos ország határvárosa. Az ő lojalitásuk nélkül Sopron ma az osztrák állam része lenne. Sopronra, a *Civitas fidelissimára* még a két világháború között is mint kétnyelvű városra tekinthetünk. Sopron a Trianon utáni Magyarország legnagyobb német többségű városa maradt, bár ez az arány 1941-re a hivatalos magyar statisztika szerint már elolvadt. Míg a dualizmus idején elsősorban a magyarok városba áramlása csökkentette a németesség összlakossághoz viszonyított arányát, addig az I. világháború után megindult az erőteljesebb asszimilációs politika.²

A soproni és környékbeli némettség középkori eredetű,

Az ő lojalitásuk nélkül Sopron ma az osztrák állam része lenne.

1* Az itt közölt tanulmány egyes részei megjelentek a következő publikációkban. Krisch András: *A soproni németek kitelepítése 1946*. Sopron, 2006, Escort; Krisch András: A hűség „jutalma”. A németek elűzése Sopronból 1946. *Rubicon*, 2007. 1–2. sz. 78–83; Krisch András: Egy mentesítési kísérlet kudarca. A soproni németek kitelepítése. *Kisebbségkutatás*, 2006. 4. sz. 642–659.

2 A soproni németek történetéhez lásd Krisch András: Die ethnische Geografie von Ödenburg (Sopron). *Geographisches Jahrbuch Burgenland*, 2009. 85–99; Krisch András: A soproni németek története a 13. századtól a kitelepítésükig. *Rubiconline*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_soproni_nemetek_tortenete_a_13_szazadtol_a_kitelepitesukig/ (letöltve: 2021. július 25.).

Mentesítési kísérletek

1945 decemberében a Nagy Imre belügyminiszter által a magyar koalíciós kormány elé terjesztett kitelepítési rendelet a teljes hazai németiségre kimondta a kollektív bűnösséget. Így lehetőség nyílt a magyarországi németiség kitelepítésére, még azokéra is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával a német anyanyelv mellett magyar nemzetiséget adtak meg, ami még a magyar politika szerint is a magyarsággal való sorsközösség vállalását jelentette. Bűnös volt az is, aki nem volt aktív ellenálló, vagyis aki a háború alatt valamely demokratikus pártnak nem volt tagja. Olyan bűnökért vontak felelősségre embereket, amik az elkövetéskor nem számítottak annak – írta Mindszenty egy pásztorlevelében.³

A soproni evangélikus egyházközség elnöki tanácsa már január 7-i ülésén tárgyalta a kitelepítési rendeletről. Különösen a németiség kollektív büntetését látták aggasztónak, mivel ez súlyosan fogja érinteni az evangélikus gyülekezetet, azt a gyülekezetet, amely Lackner Kristóft,⁴ Dobner Nándort,⁵ Kolbenheyer Mórt,⁶ Rösch Frigyes⁷ vagy Altdörfer Viktort⁸ adta a hazának.⁹

Az evangélikus egyház püspöki kara is több beadvánnyal fordult a kormányhoz, rámutatva több igazságtalanságra. Mint írják, „bűnné tették a származási adottságot jelentő német anyanyelvet”. Szóvá tették, hogy a rendelet nem kategorizálja a bűnösséget, vagyis kollektíven esnek a németek büntetés alá. A kitelepítés nemcsak az evangélikus egyházra jár súlyos következményekkel, hanem nemzetgazdasági szempontból is nagy veszteséget jelent, nem is beszélve arról, hogy a szomszédos államok Magyarországnak a németiséggel szemben alkalmaz-

zott ítélezését veszik alapul. Megemlítik Sopron Ausztriához való csatolásának veszélyét is, mert egy esetleges átcsatolás a helyi németiség kérdését megnyugtatóan oldaná meg.¹⁰

Az evangélikus egyház püspöki kara is több beadvánnyal fordult a kormányhoz,

3 Krisch: *A soproni németek...* (* jz.), 15.

4 Lackner Kristóf (1571–1631) Sopron polgármestere, országgyűlési követe. Szerteágazó tudományos és művészi tevékenységet fejtett ki, sokat tett az evangélikus gyülekezetért.

5 Dobner Nándort (1659–1730) több ízben városbírónak és polgármesternek választották, a város követeként az országgyűléseken kiállt a protestáns vallásszabadságért.

6 Kolbenheyer Mór (1810–1884) evangélikus lelkész, sokat tett a soproni evangélikus tanítóképző megalapításáért. Németre fordította többek között Arany Toldi-trilógiáját. Tevékenységét az uralkodó 1877-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével ismerte el.

7 Rösch Frigyes (1832–1923) városi képviselő és gyülekezeti presbiter. Ő alapította meg az országban elsőként a Soproni Torna- és Tűzoltó Egyesületet. Ferenc József 1887-ben Rösch Frigyes tűzoltóparancsnokot koronás aranyéremkeresztrel tüntette ki.

8 Altdörfer Viktor (1860–1940) kiváló zongora- és orgonaművész, a soproni gyülekezet kántora.

9 Soproni Evangélikus Levéltár (SEL) I. 1. i. 7/1946. *A soproni evangélikus egyházközség elnöki tanácsának 1946. január 7-i bizalmas ülésének jegyzőkönyve.*

10 SEL I. 1. q. 50/1946. *Az evangélikus püspöki kar miniszterelnökhöz írt levele.* 1946. február 23.

A kitelepítési rendelet eredeti szellemében való végrehajtása esetén Sopron háború utáni szétzilált társadalmának (lakosainak száma 1945-ben kb. 10.000-rel kevesebb, mint az 1941-es népszámlálás alkalmával) harmada-negyede érezhette magát érintve. Mindez aggodalommal töltötte el a helyi társadalom széles rétegeit. A helyi közösség politikai és gazdasági érdekei mindig fontos szerepet játszottak a német mentesítési törekvésekben. Ilyenkor olyan sajtósá-gokra hivatkoztak, amelyek szerintük egyértelmű bizonyítékai a németek nemzethűségének. A társadalom széles csoportjai más megoldást szorgalmaztak, mint a központi államhatalom. Nem történt ez másképp Sopronban sem. 1946 januárjában a soproni evangélikus egyház a katolikussal közösen feliratban fordult a magyar miniszterelnökhöz, ebben felhívták a figyelmet a már említett népszavazásra, illetve a németek gazdasági erejére. A felirat utolsó bekezdése így hangzik: „Mivel az a meggyőződésünk, hogy a német, de egyéb idegen anyanyelv megvallása is Magyarország ezer éves hagyománya szerint nem lehet bűn és ez büntetést nem vonhat maga után, ez okból alulírott soproni rk. és ev. hitközségek azzal a kéréssel fordulnak Miniszterelnök Úrhoz, hogy a vonatkozó rendeletet változtassa meg olyan értelemben, hogy mindazok a német anyanyelvű magyar állampolgárok, akik magyar nemzetiségűnek vallották magukat, minden további igazolás nélkül mentesítsenek az áttelepítés alól, ha pedig országos viszonylatban ez az indokolt kérésünk nem lenne bármi okból teljesíthető, úgy Sopron városára és környékére nézve a felhozott indokok alapján feltétlenül rendeltessék el, mint megérdemelt jutalom az 1921. évi népszavazáskor tanúsított államhűség fejében.”¹¹

Néhány nap múlva a soproni városi tanács hasonló hangnemben fogalmazta meg a belügyminiszternek memorandumát. Ezzel egy több hónapos mentesítésekísérlet-sorozat vette kezdetét, amely élére a helyi kisgazdapárt állt, de maguk mögött tudhatták az evangélikus és katolikus egyházat, a városi tanácsot, illetve később a Szociáldemokrata Párt soproni szervezetét is. Az események fontos mozgatói között találjuk Házi Jenő főlevéltárost, a Katolikus Konvent elnökét, a kisgazdapárt soproni szervezetének vezetőségi tagját, de felsorakoztak a mentesítők mellé a város országgyűlési képviselői, illetve a város és vármegye főispánja is. Ez az erő próbálta minimális célként a népszavazási területen élő magukat német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallókat mentesíteni. Ez ügyben több alkalommal jártak a fővárosban, hogy országos, reményeik szerint a végső döntésben meghatározó politikusoktól valamilyen ígéretet csikarjanak ki, hiszen a meghatározó döntések nem helyben születtek, hanem a fővárosban, ahol a koalíciós pártok között ekkor már kiélezett harc folyt. Hiába kaptak azonban Nagy Ferenc miniszterelnök részéről többször is ígéretet a magyar nemzetiségűek mentesítésére, illetve az egyéni elbírálásra, az ügyben irányadó – Nagy Imre, majd Rajk László által vezetett – belügyminisztérium a kormányfő ígéreteiről nem tudott,

egy több hónapos mentesítésekísérlet-sorozat vette kezdetét,

11 Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL SL) XXIV. 1. Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai (SKTB). 28. d. Házi Jenő: *In memoriam! A soproni németek kitelepítésének ügye.*

a kormányfő tényleges segítséget nem tudott nyújtani, a kitelepítések országosan a régi mederben zajlottak tovább. Csak idő kérdése volt, mikor kerül sor Sopronra. A helyi szinten indított mentesítési kísérletek nem jártak eredménnyel. A város nem kapott külön elbírálást.¹²

A kitelepítés

A Náray Lózsef által vezetett III. számú kitelepítési kormánybiztosság megérkezte előtt Sopronnak előkészületként több feladatot is végre kellett hajtania. Egyrészt a városnak fel kellett készülnie a több száz fős, külön erre a célra megerősített kormánybiztosság fogadására,

a kitelepítések országosan a régi mederben zajlottak tovább.

elszállásolására és a szükséges infrastruktúra biztosítására. A biztosság a lakosság felmérése miatt összeírást rendelt el, amit 1946. április 14–18-a között hajtottak végre, a kitelepítendőket vagyontól leltározták, illetve zár alá vették.

Az összeírás elhúzódott, ezért a kormánybiztos Fábján Lajos polgármestert és a városvezetést tette felelőssé. A városvezető választáviratában kifejtette: a munkát nehezítette a városban állomásozó 10.000 főnyi orosz megszálló katona, a bombázások miatt sok lakosról nem lehetett megállapítani, hogy hova költözött, egy falut zár alá lehet helyezni, de egy várost nem, és 12.500 német anyanyelvű közvetlenül is érdekelt abban, hogy az összeírás ne sikerüljön. A helyzet odáig fajult, hogy április 18-án Molnár István városi tanácsosnál, a kitelepítési ügyek felelősénél megjelent Winkler politikai nyomozó egy másik nyomozó kíséretében, és le akarták őt tartóztatni, azzal a váddal, hogy az összeírást szabotálja. A tanácsos ekkor közölte, hogy a kormánybiztosság részéről is beleegyeztek a későbbi leadásba. Ezt Winkler elfogadta, a másik nyomozó viszont kiabálva az Andrassy út 60-nal fenyegetőzött, és egyben kijelentette: „a B.M.-től közvetlen utasításuk van arra, hogy Sopronban a legnagyobb gyorsasággal és eréllyel hajtsák végre a kitelepítést, és ezért semmiféle késedelmet nem tűrnek.”¹³

Április 20-án reggelre a kitelepítés gyakorlati végrehajtásához látszólag minden előkészület megtörtént. A város zár alatt állt, életbe lépett a kijárási és szesztilalom, összeálltak a végrehajtáshoz szükséges bizottságok. A mélyben azonban a legnagyobb káosz és fejtelenség uralkodott, a városra történetének legtragikusabb időszaka várt, a kitelepítés gyakorlati vég-

semmiféle késedelmet nem tűrnek.

rehajtása visszaélések és igazságtalanságok sorozatát fogja hozni. Bár az emberek ezt még nem tudhatták, így is óriási nyugtalanság vett erőt rajtuk. „Ez idő szerint napjaink nem csendesek és nem békességesek. Szívünk, lelkünk, telve van sok aggodalommal és kétségbeeséssel. A kitelepítés réme, pusztulás fenyegeti egyházmegyénket, és ebben a mi gyülekezetünket is” – olvashatjuk a soproni evangélikus egyházközösség egyháztanácsa április 11-i ülésének jegyzőkönyvi

12 Krisch: *A hűség „jutalma”...* (* jz.), 79.

13 Krisch: *A soproni németek...* (* jz.), 111.

bejegyzésében.¹⁴ „A kitelepítés bűnös tragikuma a legvégzetesebb esemény hazánk e nyugati végvárának egész történetében” – írta ezekben a napokban Házi Jenő.¹⁵

Április 20-án reggel 9-kor, a tervezettnél egy nappal később – ami tovább fokozta a bizonytalanságot – kifüggesztették az első kitelepítési listát, majd a következő napokon a továbbiakat. Az első szerelvények elindulása csak napok kérdése volt.

Az MKP megyei bizottsága április közepén közleményt adott ki a kitelepítéssel kapcsolatban. Ebben követelték a minél gyorsabb végrehajtást, elítélték a reakciós körök mesterkedéseit a törvény módosítására, mely alapján különösen a gazdag németeket akarják mentesíteni. Elsősorban az ország újjáépítése szempontjából fontos személyeket kell mentesíteni, ha hűek voltak a magyarsághoz. A kitelepítést a törvény szellemében és emberségesen kell végrehajtani. Az új telepéseket politikai és erkölcsi alapon is felül kell vizsgálni.¹⁶

A kitelepítés lehetősége különösen súlyosan érintette az evangélikus egyházat, mivel a soproni németek nagy része ehhez a felekezethez tartozott. A rendelet gyakorlati végrehajtása bármikor bekövetkezhetett, ezért az evangélikus lelkészek a veszélyeztetett 86 német és 60 magyar konfirmandust április 25-én megkonfirmálták. Hanzmann Károly és Ziermann Lajos lelkészek így írták le ezt az eseményt: „Délután 6 óraker harangzúgás közt, s óriás néptömeg jelenlétében vonultunk be templomunkba. [...] A leánykák mind fehér, a fiúk mind sötét ruhában. Hatalmas templomunkban zsúfolt embertömeg: ca. 3500-an. [...] Tudok uralkodni érzelmeimen és nem tartozom a síró-rívó, megríkató papok kategóriájába, de be kell vallanom, hogy ritkán esett oly nehezemre szolgálni, mint ez alkalommal. Evangéliumszerű és alkalmoszerű akartam lenni, noha fojtogatta torkomat a fájdalom. Az egész hatalmas gyülekezet is úgyszólván végigsírta 14 perces prédikációimat [sic].” Ziermann Lajos esperes a zárszóban Lackner Kristófnak, Sopron XVI–XVII. század fordulóján élt polgármesterének egy képére és ennek feliratára hivatkozott: *Mergitur, non submergitur.* (Alámerül, de el nem süllyed.) „Sopron városa és lakossága, a kitelepített és itthon maradt rész, süllyedt, de nem fog elsüllyedni. Isten tesz majd róla.”¹⁷ A lelkészek sietsége teljesen indokolt volt, mivel már április 27-én délután elindult az első szerelvény, amely a korábban internált *volksbundistákat* és családtagjaikat szállította, 28-án pedig a német anyanyelvűek bevonulása kezdődött meg.¹⁸

A kitelepítésre kerülő emberek hangulatáról és a két pályaudvaron uralkodó elkeseredettségéből néhány képet a szemtanúk, Ziermann Lajos és Hanzmann Károly evangélikus lelkészek leírásaiból kaphatunk. A három lelkész (Beyer Pál volt a harmadik) hivatalosan nem kapott engedélyt arra, hogy az állomáson elbúcsúzhassanak a híveiktől, és tiszteletükre megszólal-

14 SEL I. 1. i. *Egyháztanácsi jegyzőkönyv, 1946. április 11.*

15 Hanzmann Károly: *Helyzetrajz és adalékok a soproni evangélikus ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900–1950. évi történetéhez.* 1. köt. [Sopron,] 2000, Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára, 207.

16 *Új Sopron, 1946. ápr. 18.*

17 SEL I. 1. q. A Soproni Evangélikus Egyházközség iratai, 96/1946. *A soproni kitelepítés.*

18 Hanzmann: *Helyzetrajz és adalékok...* 1. köt. (14. jz.), 209.

tathassák az evangélikus templom összes harangját. Április 27-én, szombaton a két lelkész a GySEV-pályaudvaron (Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút) a kijáratnál állva vegyültek el a kitelepítendők között, és búcsúztak el tőlük. Másnap a Déli pályaudvar egy mellékvágányán állítottak össze egy 48 vagonból álló szerelvényt. Itt a tiltás ellenére kocsiról kocsira járva búcsúztak el a hívektől. Április 30-án már a harmadik szerelvényt állították össze a győri pályaudvaron, és ekkor is sikerült mindenkitől még a vagonokban elbúcsúzni. A következő alkalommal, május 1-én az evangélikusokat búcsúztató mindhárom lelkészt kitiltotta „egy rendőr hadnagyocska” a pályaudvarról, pedig a vesztőhelyre kísért gonosztevőknek is jár a pap. Ezt a rendőr hamar elintézte, és visszaszólt: „ez nem vesztőhely.” A lelkészek azonban nem adták fel, és másnap ismét végig akarták járni a kocsikat. Ekkor egy százados kérte a lelkészek engedélyét. Mivel ilyenell nem rendelkeztek, távozásra szólították fel őket. A 72 éves Ziermann csak lassan tudott menni, erre a rendőr a következőket vágta hozzá: „Ha én 72 éves leszek, oda haza fogok ülni és nem fogok svábokat viganasztalni!”¹⁹

Németh Alajos középiskolai hittanár, helytörténész a kitelepítésről a következőket írta: „1946. április 20-án megkezdődtek a kitelepítések. Budapestről érkezett tányérsapkás rendőrök bonyolították le nem mindig a legkíméletesebben. Nem csoda. Újonnan toborzott, szedettvedett népség volt a háború utáni első rendőrség, melynek sem tapasztalata, sem erkölcsi érzéke nem volt ahhoz, hogy emberségesen bánják felebarátaival. Persze, tiszteletreméltó kivételek itt sem hiányoztak. A kitelepülők névsorát naponta nyilvánosan kifüggesztették a városházán és másutt. Nagy csoportokban és izgatottan olvasták főleg az érdekeltek. Több ezer embert telepítettek ki városunkból. Sok volt a listán a közismert név, régi, tekintélyes soproni családok: intellektuelek, kereskedők, iparosok, altisztek, munkások, de leginkább gazdapolgárok. [...] Nem kis mértékben érvényesült a személyes bosszú is a kitelepítéseknél, továbbá egyéb önző

szedettvedett népség volt a háború utáni első rendőrség,

érdekek, mint pl. a kitelepítettek földjeinek és házainak megkaparintása. A kitelepülők nem sokat vihettek magukkal. Itt kellett hagyniuk jóformán mindent, amihez szívük-lelkük egy életen át hozzánőtt: földet, házat, állatokat,

szerszámokat, templomot, temetőt. [...] A megengedett holmit szekerre rakatták velük, és rendőri kísérettel megindultak a vasútállomás felé. Sírástól elfúló hangon búcsúztak többen, amikor rák ismertek. Többen méltatlankodva közölték velem, mennyien lemaradtak a »kitelepülők listájáról«, akik pedig megérdemelték volna, de hát még időben beléptek a kommunista pártba.”²⁰

A kitelepítések megindulásával párhuzamosan külön figyelmet kellett fordítani a kitelepítésre kötelezettek vagyontárgyaira, hiszen ez nemzeti vagyonnak számított, a háború utáni inflációs időkben különösen nagy értéke volt az állatoknak és a gabonának. Április 24-én az

19 Hanzmann: *Helyzetrajz és adalékok...* 1. köt. (14. jz.), 209; SEL I. 1. q. A Soproni Evangélikus Egyházközség iratai, 96/1946. *A soproni kitelepítés.*

20 Németh Alajos: *Sopron könnyes-véres dátumai.* Sopron, 1993, Hillebrand, Nyomda Kft., 233–234.

áttelepítési kormánybiztos elrendelte a megjelölt vagyontárgyak összeírását. Erre az eddigiek-nél is nagyobb feladatra a városi és megyei tisztviselőkön kívül tanárokat is igyekeztek kijelölni, ami természetesen nem ment zökkenőmentesen. Az összeíróknak házról-házra járva kellett az állatállományt, mezőgazdasági felszerelést, vetőmagot, bort, kerékpárt, rádiót és gépeket összeírniuk. Az elkészült jegyzék egy példányát naponta reggel 8-kor Sántha Ferenc aljegyzőnek kellett átadni, aki egyben átadta az újabb összeírandók jegyzékét. A másik példányt a Községi Földigénylő Bizottság kapta meg, hogy az állatokról és a vetőmagról gondoskodni tudjon. Az állatokon kívül a szekeret, kocsit, talicskát, kézikocsit a földigénylő bizottság szedte össze és helyezte biztonságba. A bizottság a pártok küldöttjeiből gyűjtő csoportokat hozott létre és átvételi elismervény ellenében vette át az állatokat és felszerelési tárgyakat. Az állatok összegyűjtésére előre nem volt semmilyen terület kijelölve, ami komoly fennakadásokat okozott. Némileg szervezettebb volt a gabona begyűjtése, erre a Festetich majort jelölték ki. A rendőrség a tárolás biztosítására őrszemeket adott, akik időnként strázsáltak az épület előtt, de teljes biztosításra nem volt lehetőség. Gyakran előfordult, hogy a begyűjtő bizottságok nem tudták megmondani honnan származik a termés. A lopások valószínűleg itt is a tetőfokokra hágtak. Az egyéb tárgyakat, mint a járműveket, rádiókat, varró- és fényképezőgépeket, permetezőket a rendőrség gyűjtötte össze. A kisebb tárgyakat a városháza padlására hordták, a nagyobbakat az orsolyita rendház Lehár Ferenc utcai pincéjébe.²¹

A kitelepítettek bora szintén nemzeti vagyont képezett. Május 18-ig mintegy 499 hl-t gyűjtöttek össze a Pfandler pincébe. A lefoglalt és eltűnt borkészletnek ennél lényegesen jelentősebbnek kellett lennie, hiszen városszerte beszélték, hogy illetéktelenek (karhatalmi alakulatok, polgárőrség) is gyűjtötték a bort. Közismert volt, hogy pártok, hatóságok, hivatalok és intézmények is sok borhoz jutottak, a miniszteri biztosság vendéglők és más magáncégek felé többször borral fizetett. Náray biztos már a kitelepítést megelőző napokban nyílt rendelet alapján szállított el borokat. Ezek a visszaélések a városnak súlyos adóbevétel-kiesést jelentettek, amiről a belügyminisztériumnak jelentést is tett a város.²²

A kitelepítettek hátrahagyott és lezárt házait ismeretlenek gyakran feltörték. A kitelepítettek a lakásaik, házaik kulcsait az őket a pályaudvarra kísérő rendőrnek adták át, aki azután ezeket leadta a hatóságoknak. Maguk a leltározók is eltulajdonítottak sok mindent, vagy a gazda mentette ki tulajdonát a magyar falvakba, vagy éppen Ausztriába.²³

Az igazságtalanságokat fokozta az április 25-i pártközi megállapodás eredményeként megszületett új végrehajtási utasítás. Az új rendelet szerint a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségű, nemzethűségüket bizonyítani is tudó személyek kitelepítését fel kellett volna függeszteni, vagyis amiért Sopronban már hónapok

a visszaélések a városnak súlyos adóbevétel-kiesést jelentettek

21 MNL SL. Sopron Város Levéltára (SVLt). XXI. 504. *Polgármesteri Hivatal iratai* (Polgm. Hiv. i.) 1946. 41. d. XV. 9/946.

22 MNL SL. Sopron Város Levéltára (SVLt). XXI. 504. *Polgármesteri Hivatal iratai* (Polgm. Hiv. i.) 1946. 41. d. XV. 9/946.

23 MNL SL. Sopron Város Levéltára (SVLt). XXI. 504. *Polgármesteri Hivatal iratai* (Polgm. Hiv. i.) 1946. 41. d. XV. 9/946.

óta folyt a harc, végre elérhette volna célját. Az utasítást azonban csak május 7-én foglalták rendeletbe, annak titkossága miatt a közlönyben nem jelent meg, Sopronba pedig csak a kitelepítések befejezte után, június 7-én érkezett meg. A kitelepítések utáni belügyminisztériumi vizsgálat nem talált felelősöket.²⁴

A kitelepítés napjaiban sem adták fel a soproni mentesítők céljukat, hogy a soproni németek legalább egy részét, a magukat német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallókat mentesítsék. Április 28-án Vas Károly, a kisgazdapárt soproni szervezetének elnöke beszámolt pesti útjáról. Egy emlékiratot juttatott el az angolszászokhoz, melyben a soproni helyzetet mutatta be, és kérte segítségüket. Találkozott Varga Béla házelnökkel, aki a következőket mondta neki: „Hagyjátok kimenni a németeket, mert ott kinn jobb dolguk lesz, mint ebben az országban, mely egy szemétdomb.”²⁵ Május 1-én Vas és Kóczán István főispán utazott ismét a fővárosba. Biztos volt a dolgában, hiszen sikertelenség esetén lemondását helyezte kilátásba. Házi Jenő ezen a napon a következőket írta le: „Egyébként reggel értesültem arról is, hogy a két vonatszerelvény elhagyta Ágfalvát, tehát a magyar miniszterelnök nem tudta a szavát megtartani, vagy ő is hazudott? Uramfia, hol vagyunk? Nem a legdurvább kommunista rémuralom ez a kisgazdák statisztálásával? Szégyellem, hogy magyar vagyok!”²⁶

A városban többször razziákat tartottak, hogy az illegálisan itt maradókat, illetve visszaszivárgókat kiszűrjék, ilyenkor persze nagy számban fogtak el a kitelepítés elől bujkálókat, a Waffen-SS és a Volksbund egykori tagjait. A razziák során az embereket éjszaka ébresztették fel, átkutatták a lakásukat, és rejtőzködő „svábokat” kerestek. Különösen nagyszabású razziát tartottak a városban május 3-ról 4-re virradó éjszaka a kitelepítési bizottság karhatalmi alakulatai (700 fő), melynek elsődleges célja a még Sopronban tartozódó és a kitelepítés hatálya alá eső németek felkutatása volt. Az eredmény 300 előállítás lett, nemcsak németeket, hanem csempészeket is sikerült előállítani.²⁷

Május 2-án Vas Károly és a főispán²⁸ is visszatértek a fővárosból, ahol a miniszterelnökkel és a belügyminiszterrel is tárgyaltak. Az összeülő minisztertanács ismét ígéretet tett arra, hogy a magyar nemzetiségűek, ha nincs ellenük más kifogás, maradhatnak. „Nincs sok bizodalمام ennek respektálásához” – írta Házi, pedig ezúttal valós ígéretről volt szó. Az új információk

24 Krisch: *A soproni németek...* (* jz.), 90.

25 Házi: *In memoriam...* (10. jz.)

26 Házi: *In memoriam...* (10. jz.)

27 *Új Sopron*, 1946. máj. 3. 2; SEL I. 1. q. 96/1946

28 A főispán április 30-ai, miniszterelnökhöz írt levelében tette szavá a soproni kitelepítés visszaságait. Megjegyezte, hogy olyanok is a listán vannak, akik már évekkel ezelőtt meghaltak, viszont több *volksbundista* is mentesítést kapott. Az észrevételek alátámasztására mellékelte a városi tanács határozatát és a kisgazdapárt által összeállított névjegyzéket. Feliratában megemlíttette a húsvéthétfőn tartott kisgazdapárti gyűlést is, ami miatt most sokan joggal bíznak a mentesítésben. Kérte, hogy a kitelepítési bizottság eddigi munkáját vizsgálják felül. MNL SL. XXI. 1. b. *Főispáni iratok*. 7. d.

szerint a miniszterelnök tényleg mindent elkövet, de két tényező miatt nehéz bármit is elérnie. Az egyik a belügyminiszter, Rajk László hajthatatlansága, aki mögött az oroszok állnak, és akire még Rákosi Mátyáson keresztül hatni akartak, a másik pedig az a félelem, hogy Ausztria felveti Sopron és a népszavazási terület elcsatolásának kérdését, tehát a szomszédos országot befejezett tények elé kell állítani.²⁹

A kitelepítés az ígéretek ellenére a régi mederben zajlott tovább, a kitelepítő vonatok folyamatosan hagyták el a várost. A május 3-i *Soproni Újságban* Náray az éjszakai kijárási tilalom okait részletezte, ami minden lakosnak jelentősen megnehezítette az életét. A biztos szerint ez mindaddig érvényben marad, amíg a lakosság nem fog fegyelmezettebben viselkedni, ugyanis nemrégiben rendőrgyilkosság történt, leégett a Hacker-féle téglagyár, többen agresszíven viselkednek. Aki a kitelepítendő névsorán szerepel, és nincs rajta a mentesítettek listáján, az köteles vagonszámért jelentkezni a Pannónia Szállodában, ellenkező esetben a rendőrség állítja elő őket, és büntetésként a bevagonírozáskor nem vihetnek magukkal csomagot. Egyben felhívta a már bevagonírozottak figyelmét, hogy a vagonokat ne hagyják el, mivel a napokban előfordult, hogy valaki borért ment haza.³⁰ Lehetséges, hogy Náray a Frank család esetére célzott. A családot ugyanis már bevagonírozták a Déli pályaudvaron, de a szerelvény nem indult. Ekkor a család Lajos nevű tagja haza indult, hogy édesanyjának a pincéjükből egy üveg bort hozzon. A pincelejárat viszont már be volt deszkázva, így saját pincéjükbe nem jutott le. Mindezek láttán Frank Lajos „férfi létére úgy sírt, mint egy taknyos gyerek.”³¹

Május 7-én elhagyta Sopront a III. számú kitelepítési bizottság.³² A hátramaradt feladatokat a II. oszlop Balogh Andor vezetésével fejezte be. Náraynak a következő véleménye volt a városról: „Sopron nehéz város, mert ennyi svábmentési akciót, mint Sopronban, még sehol sem tapasztalt”.³³

Az utolsó listát május 13-án függesztették ki, ez közel 1000 embert érintett. Sopront az utolsó kitelepítési szerelvény május 16-án hagyta el. A Sopronból kitelepítettek pontos számát a kitelepítés volumene miatt nagyon nehéz megállapítani. A fennmaradt és sokszor pontatlan listák alapján a városból kitelepítettek száma 7000 fő körül lehetett. A kitelepítés befejezésével május 16-án déli 12 órakor a II. számú oszlop kitelepítési biztosa, Balogh Andor Kópházán kelt levelében az elrendelt szesztilalmat, az utazási és szabad mozgási igazolványok kiadását, a fegyver-beszolgáltatást és az éjszakai órákra vonatkozó mozgáskorlátozásokat hatályon kívül helyezte.³⁴

29 Házi: *In memoriam...* (10. jz.)

30 *Soproni Újság*, 1946. máj. 3. 3.

31 Krisch András: A soproni németek kitelepítése a szemtanúk visszaemlékezései alapján. *Soproni Szemle*, 2006. 4. sz. 418.

32 MNL SL. SVLt. XXI. 504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41. d. XV. 9/1946.

33 *Új Sopron*, 1946. máj. 7. 2.

34 SL. SVLt. XXI. 504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41. d. XV. 9/946

A kitelepítettek kezdetben bíztak a gyors hazatérésben. Az indulás előtti pillanatokban még gyorsan megöntözték virágaikat, megetették az állatokat, majd megindultak a pályaudvarra. Útközben még visszaintegettek a szomszédoknak, ne aggódjatok, hamarosan hazatérünk – gondolták. Sokan értéktárgyaikat, értékeesebb gazdasági felszerelésüket elrejtették a gazdasági épületben, vagy elásták. A kitelepítés után még évekkel is mendemondák keringtek a városban elrejtett, elásott kincsekről.

A kitelepítés következményei

A város még messze nem heverte ki a világháború pusztításait, épületei jelentős része még mindig romokban hevert, a háború következtében több ezer polgára menekült külföldre, az orosz csapatok jelenléte nehezítette a mindennapi életet. A kitelepítés ezt a nehéz helyzetet tovább rontotta. Egész utcák, negyedek haltak ki, ellátási zavarok léptek fel, a hátramaradt német vagyon fosztogatása miatt megromlott a közbiztonság. Ilyen helyzetből indult meg a város évtizedekig tartó újjáépítése.

A kitelepítés első hatásai már májusban érezhetőek voltak. Adót nem fizetett senki, a földeken nem volt, aki dolgozzon, a piacon nem volt áru. A város a csőd szélén állt. A Szent Mihály-templomban május 19-én tartotta Papp Kálmán az utolsó német nyelvű misét. A kitelepítés miatt élelmiszerhiány lépett fel, mivel orosz tiszték a kevés árut az értékeesebb osztrák schillinggel vették meg. A tisztázatlan tulajdonviszonyok sem segítették a mezőgazdasági munkák beindulását. Mindez a város lakosságából érthetően nyugtalanságot váltott ki.³⁵

Az elűzések és a magyar nemzetiségűek ezt követő betelepítése eredményeként drasztikusan megváltozott a város nemzetiségi és vallási összetétele. Az evangélikus egyházban a kitelepítés hatására csökkenteni kellett a német nyelvű istentiszteletek számát, a német gyermek-istentisztelet megszűnt. Kevesebb tanítóra volt szükség a tanulói létszám jelentős csökkenése miatt, de általában sokkal kevesebb lett az alkalmazottak száma, több állást összevontak. Elvesztette az evangélikus egyházközösség összes altisztjét, egyházfikat, az iskolai és pénztári szolgálkat, a harangozót és sírásót.³⁶ A város evangélikusainak aránya 1941 és 1949 között 25%-ról 14%-ra csökkent.³⁷

drasztikusan megváltozott
a város nemzetiségi és vallási összetétele.

Az országos földbirtokreformmal kapcsolatban már a kitelepítésekkel párhuzamosan megkezdődött a hátramaradt német vagyon kiosztása a magyar betelepülőknek. Mivel a telepések többnyire nincstelen vagy szegény réte-

gekből érkeztek, a város újjáépítését nemhogy támogatni nem tudták, még ők szorultak Sopron támogatására, mint az egy közgyűlési jegyzőkönyvben olvasható. Sopronban a Községi Földosz-

35 Krisch: *A soproni németek...* (* jz.), 103.

36 Krisch: *A soproni németek...* (* jz.), 105.

37 1949. évi népszámlálás. 9. Demográfiai eredmények. Budapest, 1950, KSH, 324.

tó Bizottság végezte a hátramaradt ingatlanok kiutalását. Itt is gyakoriak voltak a visszaélések, a tagok sokszor a legszebb házakat maguknak utalták ki, sokat számított a „sógorság, komaság, párttagság”. A bizottság időnként látványos keretek között osztotta ki a városi színházban az új tulajdonosoknak a birtokleveleket. „A közönség, főleg az érdektelen kíváncsiskodók csak azért nem fakadtak hangos nevetésre a sok ostoba frázis hallatára, mert nem volt bátorságuk hozzá” – írja Németh Alajos középiskolai hittanár, szemtanúként. Az itt maradt földeken olyanok szüreteltek és arattak, akik soha nem dolgozták meg ezeket a földeket.³⁸

Az itthon maradhatott soproni németek fenyegetettség-érzése 1946 tavasza után sem szűnt meg, bár további kitelepítésekre már nem került sor. Az elűzések során sok esetben családokat szakítottak szét, a találkozás a később a vasfüggöny mögé zárt városban sokáig szinte lehetetlen volt. A Sopronban maradtak még a 60-as években is csak úgy tudtak a kitelepített rokonokkal pillanatokra találkozni, ha kimentek a Batsányi utcai vasúti sorompóhoz és a Bécs felől lassan közlekedő vonat felhúzott ablaka mögött utazónak integettek. Hamarosan viszont újabb „találkozásra” nyílt lehetőség, hiszen a Deutschkreutz felé közlekedő vonat visszafelé tartó útján a rokonok ismét láthatták egymást. A németekben még évekig élt a félelem az újabb kitelepítéstől vagy vagyonekobzástól. A kitelepítettek a visszaemlékezők szerint az első években gondolkodás nélkül hazatértek volna. Aztán, ahogy telt-múlt az idő, kezdték őket új hazájukban is elfogadni, észrevették, hogy szorgalmas emberekről van szó, akik alaposan kivették a részüket a szintén romokban heverő Németország újjáépítéséből. A Németországban született generációknak Magyarország, az őseik földje sok esetben turisztikai célponttá zsugorodott.³⁹

”

Ez az írás kísérlet. Különböző jellegű kutatási eredmények – állami, állambiztonsági, egyházi, magángyűjtemény-beli dokumentumok és személyes emlékek – egyetlen élettörténet köré csoportosításának szakmai próbája. ...

Ez az írás kísérlet. A múlt egy darabjának, a 20. század második felének, a magyarországi kommunista diktatúrának és a hidegháború éveinek a rekonstrukciós kísérlete. Egy fél évszázados történeti korszak megidézése, ezúttal egyetlen élettörténet szűrőjén keresztül. ...

Ez az írás kísérlet. Megpróbálja a lehetetlent: ... írni egy máig lezáratlan, épp ezért érzelmeket, indulatokat ma is bőven kiváltó időszakról. Továbbá harag és indulat nélkül írni egy evangélikus egyházvezetőről, aki az egyház erkölcsi, etikai mércéje szerint elfogadhatatlan kapcsolatban állt a pártállami diktatúra egyházüldöző egyházpolitikájának egyik legfőbb végrehajtó szerzővel. (Részlet a Háló kötetből. 205.)

38 Németh: *Sopron könyves-véres dátumai...* (19. jz.), 234.

39 Krisch: *A hűség „jutalma”. A németek elűzése Sopronból 1946*, 83.

Gondolat- és tapasztalatmorzsák az úrvacsoráról úrvacsoraböjt idején

A pandémia olyan rendkívüli helyzetet teremtett az egész emberiség számára és benne az egyház számára is, amelyet még nem éltünk meg, amely ismeretlen védekezési módokat, helyzeteket vont maga után. Érdemes erről nemcsak objektív tanulmányokat írni, hanem személyes vallomásokban is megfogalmazni, ki mit hogyan élt meg, élt át. Szerzőnk írása egy ilyen személyes vallomás. Szeretettel adjuk közre, s ha Olvasóinkban elindítja saját gondolataik leírását, akkor kérjük, küldjék el szerkesztőségünknek, hogy megoszthassuk azt is lapunkban.

A szerkesztő

Tisztában vagyok azzal, hogy furcsa címet adtam írásomnak. Mint majd olvasható, nem táltam rövidet és kifejezőbbet. Egyházunkban 2020 az úrvacsora éve volt, mely a világjárvány és az ennek következtében bevezetett karantén miatt meghosszabbításra került. A vírus kevés pozitívuma közül az egyik, hogy beszédtemává tette az úrvacsorát, az oltáriszentséget az egyházi sajtóban, felekezetektől függetlenül. Ha nincs járvány, és nincsenek korlátozó intézkedések, akkor néhány kampányszintű eseménytől eltekintve vajon ennyire a középpontba került volna az úrvacsora? Attól tartok, nem. Az más kérdés, hogy a hívekig mennyire „szívárgott le” az úrvacsorakérdés. Magam – erre fordítva

A vírus pozitívuma közül az egyik,
hogy beszédtemává tette az úrvacsorát,

kényszerből felszabadult szellemi kapacitásaimat – rendeztem e szentséggel kapcsolatos távoli és közeli emlékeimet, gondolataimat. Ezek azok, amik elég vegyesek.

Mit jelent kellőképpen előkészülni?

Gyerekként sokszor hallottam a templomban, hogy a pap bácsi azt mondta, hogy megterítve várja azokat az Úr szent asztala, akik kellőképpen előkészültek. Mire hazaértünk, már elfelejtettem megkérdezni szüleimet erről. Azóta eltelt hat évtized és, ha őszinte vagyok, a mai napig nem tudom a választ. Pontosabban újra nem tudom. Egy ideig azt hittem, tudom, de azután elbizonytalanodtam. Közeledett a konfirmáció ideje, és édesapám többször is leült velem beszélgetni, hogy mi a konfirmáció, és mi az úrvacsora. Mint oly sokaknál, a bűnök megvallására helyeződött a hangsúly. Úrvacsora előtt, amikor már megkonfirmáltunk, a *Keresztyén Énekeskönyv* – melyet apám egyszerűen csak dunántúlinak hívott – vége felé található, tízparancsolat alapú gyónótükör szerinti bűnbánatot tartottam, mert ezt láttam szüleimtől. Hogy erre gondolt-e a lelkész, amikor a kellőképpen történő előkészületre hívta fel a figyelmet, nem tudom. Akkor azt hittem, ennyit jelent az úrvacsorára való előkészület, és aki ezt nem teszi meg, az méltatlanul járul az oltárhoz.

Nyomás alatt

A méltatlanság sokszor nyomasztott, és érdekes módon senki nem beszélt arról, hogy Luther szerint az a méltó az úrvacsorára, aki a legméltatlanabbnak látja magát. Ezt sem otthon, sem a konfirmációs oktatás során, sem pedig prédikációban nem hallottam. Igaz, nem is kérdeztem. Édesapám biztosan megnyugtató volt, mert sokat olvasott Luthertől. Maradt tehát bennem a gyötrődés, hogyan lehetek méltó. Sokszor fizikailag remegtem a térdeplőn, amikor közeledett felém a lelkész a szent jegyekkel. De amilyen kegyelmes az Isten, ebben a tévedéses állapotomban és korszakomban is mindig nagy megnyugvást és békességet adott, amikor felálltam, és eljöttem az oltártól. Most már tudom, hogy Isten ezt a „hitemtől függ” reformátusos gondolkodásomat az úrvacsoráról elnézte, mert ő nem olyan, hogy a szemünkre hányja hitbéli tévedéseinket.

Üvöltő hiány 1.

Életünkben közel nyolc évet Brazíliában élünk. Az első felét egy távoli városban, ahol 720 km-re volt evangélikus gyülekezet. Az úrvacsora hiányával kapcsolatban így írtam a *Kép és kerete* című könyvemben: „Ha otthoni környezetünkben éljük le egész életünket, akkor soha nem tapasztaljuk meg azt, mit jelent éhezni az úrvacsora és az úrvacsorai közösség után. Így nem is csodálkozom azon, hogy itthoni híveink túlnyomó többségének, gyakorló vagy névleges egyháztagnaknak a bármikor, vagy csaknem bármikor elérhető úrvacsora mindössze annyit jelent, hogy »hát most nem úrvacsoráztam, de majd esetleg legközelebb.« De, ha jövő héten sincs legközelebb, meg egy hónap múlva sincs, meg egy év múlva sincs, akkor...? Akkor el lehet odáig jutni, hogy kínzó hiánnyá válik. Ezt tapasztaltuk meg a »sivatagban.« Egy alkalommal ugyan vettem úrvacsorát abban a baptista közösségben, ahova jártam, és ahol – az ott szokásos nyilvános bemutatkozás miatt – tudták, hogy evangélikus vagyok. Ennek az lett az eredménye, hogy a legközelebbi úrvacsorai istentiszteleten a pásztor hangsúlyosan kérte, hogy csak baptisták úrvacsorázzanak. Tudtam, hogy ez nekem szólt, hiszen, abban a »világvégi« kisvárosban, mindentől távol, nem, hogy külföldi nem volt rajtunk, magyarokon kívül, de evangélikus végképp nem. Nem is vettem úrvacsorát akkor, de azután sem. Úgy látszik, megdöbbenésemet nem tudtam palástolni, mert másnap, amikor összefutottam a pásztorral a bankban, akkor magyarázkodni kezdett.¹

ő nem olyan *hogy a szemünkre hányja hitbéli tévedéseinket.*

akkor *soha nem tapasztaljuk meg azt, mit jelent éhezni az úrvacsora és az úrvacsorai közösség után.*

a pásztor *hangsúlyosan kérte, hogy csak baptisták úrvacsorázzanak.*

1 Garádi Péter: *Kép és kerete. Egy szemtanú beszámolója és vallomása Isten gyülekezetet teremtő, építő és fenntartó munkájáról.* Budapest, 2012, Evangélikus Belmissziói Baráti egyesület, 14–15.

Ilyen környezetben és kiszáradt állapotban nem csodálkoztam azon, hogy feleségem, Tünde egy alkalommal azt mondta: „Nem bírom tovább. Annyira hiányzik az úrvacsora, hogy el sem mondhatom. Hiánya szinte kínzó. Mi lenne, ha elmennék a katolikus nagytemplomba, ahol a vasárnap esti misén 400-500 ember is van, és a tömegben elvegyülve nem ismernek fel, a pap sem tudja, hogy voltam-e előzőleg nála magángyónáson vagy sem, és így veszek úrvacsorát, még ha csak ostyát adnak is?”

Félek, hogy tehetségtelenségem miatt nem tudtam úgy leírni lelki éhségünket és szomjúságunkat, hogy az olvasó ne csak értse a szavakat, mondatokat, hanem megértse és értékelje az állapotot, a helyzetet. Nemcsak a mi akkori helyzetünket, hanem a mostanit is. A szinte mindig meglévő lehetőségeinket. Nem tesz ez bennünket itt, Magyarországon, Európában, lelkileg kényelmessé? Az alkalmakat áron is megvegyétek – írja Pál apostol (Ef 5,16). De ha leértékelődött, és szinte nincs ára? Mert kétszáz évvel ezelőtt egy istentisztelet és úrvacsora miatt úttalan utakon, órákig vagy napokig zötykölődőknek, gyaloglóknak volt, a gulágon dolgozó modern rabszolgáknak volt, Ordass Lajos püspöknek a szegedi Csillagban volt, Jün testvérnek, a „mennyei embernek” és mai társainak a kínai munkatáborokban volt és van...

Üvöltő hiány 2.

A koronavírus-járvány tavaly, 2020-ban „telibe találta” a nagybőjtöt, a nagyhetet és a húsvétot. Úrvacsora nélkül maradtunk. Újra nagyon, szinte fájón hiányzott. Nem azért, mert ilyenkor kell vagy legalábbis szokás úrvacsorát venni, hanem azért, mert az ünnepre való készülés és maga az ünnep nem teljes az úrvacsora nélkül.

Újra nagyon, szinte fájón hiányzott.

A part közelében, horgonyon szépen lebeg a vízen a hajó dagály idején. De néhány óra múlva csökken, majd eltűnik alóla a víz, és félredől a kiszáradt tengerfenéken. Bár fel lehet menni rá,

még élni is lehet rajta, de egyet biztosan nem lehet vele megtenni: kimenni a nyílt vízre, hajózni vele. Keresztyén életünk olyan, mint a hajó, melyhez Isten sokféle ajándékot ad, hogy „hajózhassunk”, hogy megélhessük hitünket. Azután egyszer csak úrvacsorai apály, azaz bőjt lesz a vírus miatt. A hajó megvan, lakható is, ép is, csak éppen hiányzik valami, mint a víz apálykor.

Feleségem mondta ki először azon a nagyhéten: nagyon hiányzik az úrvacsora. Nincs valami megoldás? Bezártak a templomok, elmaradtak az istentiszteletek, és jöttek a püspöki körlevelek: csak súlyos betegekhez, haldoklókhöz menjenek ki a lelkészek úrvacsorával.

Három evangélikus lelkésztestvéremet kérdeztem meg: mi a megoldás?

Az egyik azt válaszolta: „Nyugodtan vegyél otthon úrvacsorát családi körben. Van agendád, melyben az úrvacsora fejezet segíteni fog. Ha kovásztalan kenyérrel akarod venni, akkor süss otthon, csak víz és liszt kell hozzá.”

A másik – aki éppen akkor az egyik könyvem kéziratát ellenőrizte teológiai szempontból – azt mondta: „Az egyház nem engedheti meg az otthoni úrvacsoravételt, a visszaélések miatt. Ha ezt elkezdenék a hívek, amikor már nem lesz járvány, akkor is otthon, gyülekezeten kívül vennék.”

A *harmadik* Lutherhez irányított, aki azt mondta, hogy a szívben az úrvacsora iránti vágy már olyan, mintha vettél volna. Ő azonban – biztos, ami biztos – püspökéhez fordult, aki talán püspökségének egyik legkevésbé szerencsés válaszát adta: „Még nem telhetett el annyi idő, hogy már hiányozzon az úrvacsora.”

Amikor ezt hallottam, sőt írásban is megkaptam, akkor az első kérdésem az volt, hogy mennyi időnek kell eltelnie, hogy hiányozzon? Egy másik ember – aki lehet akár püspök is –, honnan tudja, hogy nekem, a feleségemnek, a másik embernek mikor hiányzik már? Mi van, ha hónapokig, vagy még hosszabb ideig nem lehet úrvacsorával gyülekezeti közösségben élni? – gondoltam 2020 tavaszán. És íme az úrvacsorai böjt – amikor ezeket a sorokat írom – immár 1 éve tart. Azután arra gondoltam, hogy aki ilyet mond, az biztosan nem élt át hasonlót, mint mi Brazíliában.

talán püspökségének egyik legkevésbé szerencsés válaszát adta:

Lelkészi grimasz

Feleségem mintegy három évtizede – azóta, hogy egyszer a szája helyett az orrához nyomta a lelkész az ostyát –, úgy veszi az úrvacsorát, hogy amikor a lelkész hozzá ér az ostyával, a kezét kinyújtja, jelezve, hogy a tenyerébe kéri tenni az ostyát. Amikor a második körben a borral érkezik hozzá a lelkész, a keze két ujjával megfogja az ostyát, és a szélét a borba mártja, ügyelve, hogy az ujjai ne érjenek a folyadékba, majd maga emeli a szájához a jegyeket.

Egyik lelkésztestvérünk, aki az egyházunkban Luther-szaktekintélynek számít – több konferencián és cikkben előadott, illetve írt reformátorunk teológiájáról –, valószínűleg nem értett egyet ezzel az úrvacsoravételi gyakorlattal, mert akárhányszor csak gyülekezetében vettünk úrvacsorát, feleségem gyakorlatát egy nagy grimasszal „jutalmazta”, kifejezve azt, hogy ez így valahogy nem stimmel, nem ért vele egyet. Sem az úrvacsoravétel közben, sem utána szólni nem akart, azt meg végképpen nem, hogy kihagyja feleségemet. Sajnos tény, hogy az úrvacsoravétellel kapcsolatban ennél a lelkésznel gátlásossá vált a feleségem. Ezt a gátlását erősítette a presbiterképzőn egy-két hasonlóan gondolkodó lelkész előadó is.

Hetek óta nem tudom letenni *Luther válogatott műveinek 2., Felelőség az egyházért* című kötetét. *A Vélemény az úrvacsora mind két szín alatt való vételéről s egyéb újításokról* című írásában (1522) a fentiekkel ellentétben Luther Mártontól többek között ezt olvastam: „Immár bizonyos dolog tehát, hogy merő emberi koholmány és tanítás, hogy mindkét színnel ne éljünk, kezünkkel azt meg ne érintsük, közönséges ruhában, közönséges házban és edényben ne osszuk: mert Krisztus, az apostolok és jó nagy ideig azután senki sem nem rendelte, sem nem tartotta meg ezt, hanem épp az ellenkezőt, amint az evangélisták világosan bizonyítják [...]”

az úrvacsoravétellel kapcsolatban ennél a lelkésznel gátlásossá vált

[...] hogy azok, akik az oltári szentséget kezükbe fogják, vagy közönséges ruhában, edényben vagy házban osztották ki, vagy ezentúl osztják ki, akár Wittenbergben, vagy Eilenburgban, Csehországban, vagy Magyarországon, vagy a Reuss-grófságban, vagy Poroszországban, üdvösségük kockáztatása mellett ne csináljanak abból lelkiismereti dolgot, mintha ezt rosszul cselekedték volna, [...] hanem álljanak meg amellest szilárdan, és inkább tízszer ölessék meg magukat, mintsem, hogy azt visszavonják, elkárhoztassák vagy jogtalanságnak ismerjék el [...]

Mert azt ugyan még soká be nem bizonyítják, hogy Krisztus felszentelt edényekben, ruhákban, házakban osztotta volna ki a szentséget vagy rendelte volna el annak kiosztását, vagy hogy kezük helyett a szájukba adta volna.

Mert a keresztyén nem a szentségért lett, hanem a szentség rendeltetett a keresztyénért; és ezek [...] azon vitatkoznak, hogy ő megfoghatja-e a szentséget [...]”²

a keresztyén *nem a szentségért lett, hanem a szentség rendeltetett a keresztyénért;*

A másik oldalon viszont látom, hogy egyházunkban az úrvacsora kiszolgáltatásának és vételének módja eklektikussá vált. Nagyon sok az egyénieskedésre utaló jel. Ezért az alcímben szereplő „lelkési grimasz” okát is értenem kell, és vele kapcsolatban megértőnek kell lennem.

Krisztus kettős természete és az úrvacsora

Régóta foglalkoztat a különböző felekezetek úrvacsoráról, oltáriszentségről szóló tanítása. Mint nem teológus megengedhetem magamnak azt az egyszerűsítést, hogy a számos keresztyén felekezetnek e szentségről szóló teológiáját három alaptanításra vezetem vissza, a katolikusra, reformátusra, evangélikusra. Ezekkel tisztában vagyok, persze nem olyan mélységig, mint a papok, lelkészek, pláne nem a teológiát tudományos szinten művelők. Itt és most nem is kívánok sem az egyezőségekről, sem a különbözőségekről szólni.

Hosszú évtizedeken keresztül tanultam, konfirmációra készülve hallottam, olvastam, hogy mi, evangélikusok az úrvacsorában Jézus Krisztus valóságos testét és vérért vesszük magunkhoz, mert ő így van jelen az úrvacsorában. Ennek pedig alapja az ő szava, az ige, melyet az úrvacsora szereztetésekor az utolsó vacsorán mondott el: „»ez az én testem[, ...] ez az én vérem«” (Mt

az úrvacsorában *Jézus Krisztus valóságos testét és vérért vesszük magunkhoz*

26,26.28). Nem azért, mert egy felszentelt pap átváltoztatja, nem csak elméletben vagy léleken, az úrvacsora nem csak emlékvacsora, és főleg nem azért, mert az ember hite teremti azzá.

A koronavírus miatti úrvacsorai böjt „kényszerített” arra, hogy az úrvacsoráról (is) olvassak, elsősorban Luthertől. Nála talákoztam először azzal, hogy a földön járt Jézus Krisztus

2 Masznyik E. ford. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 2. köt. *Felelősség az egyházért*. Budapest, 2017, Luther Kiadó, 391–395.

kettős természetét – vagyis hogy egyszerre volt Isten és ember (lásd precízen összefoglalva Athanasius-féle hitvallásban) – az úrvacsora jegyeivel párhuzamba állítja, melynek lényege, hogy ahogy Krisztusnak kettős természete volt, úgy az úrvacsorai jegyeknek is ez van. Lehet, hogy hallottam, lehet, hogy olvastam, csak elkerülte a figyelmemet, de az is lehet, hogy erről így sehol sem hallottam és olvastam.

Így ír a reformátor a *Felelet Henrik angol királynak* című munkájában: „Én Krisztus szavaira alapoztam, amikor is az evangélista ezt mondja: »vette Jézus a kenyeret, áldást mondott, és megtörte, a tanítványoknak adta, és ezt mondta: 'Vegyétek, egyétek, ez az én testem' stb.« (Mt 26,26) És Pál: »A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e?« (1Kor 10,16) Amit tehát az Isten

kenyérnek mond, azt ne tagadja senki sem, hogy kenyér. [...] Amint Krisztusról azt mondom: az ember Isten; de azért nem szükségképpen való, hogy az ember eltűnjék, és tisztán az Isten maradjon meg. Éppúgy ezeknél a szavaknál is: »ez az én testem« ott lehet a test úgy, hogy mégis megmarad a kenyér. [...] Világosak ezek a szavak: »Ez az én testem« [...] de azt mégsem jelentik, hogy a kenyér megszűnik, sőt, inkább, hogy marad, mert az ez mutató névmás a kenyérré mutat. [...] ha ama szavak (»ez az én testem«) megtűrhetik a test mellett a színnek, alaknak, szagnak és íznek tulajdonságait, úgyhogy nem változnak át ezek is Krisztus testévé, miért ne tűrhetné meg a kenyér is.»³

Köszönöm, Márton testvér!

ahogy Krisztusnak kettős természete volt, úgy az úrvacsorai jegyeknek is ez van.

”

A hálózatépítés e jellegzetessége – ti. reakciós egyházi embert bevetni az egyházi reakció (emberei) ellen – paradox elképzelésnek látszik, mégsem az. Sőt, működőképes konstrukciónak bizonyult, amint ezt eredményesen foglalkoztatott lelkész-ügynök esetek sora igazolja. ... Különösen értékes hálózatépítő eredménynek számított, ha végül sikerült őket megnyerni a hálózat számára. Az elhárítási feladatokat (például adatgyűjtés az adott gyülekezetben, a lelkész vagy a gyülekezeti tag[ok] megfigyelése, az egyházi csoportokon belüli ellentéteken keresztül a közösség belső bomlasztása, szétzilálása) sokszor épp az ilyen reakciós háttérű személyekkel tudták a legeredményesebben elvégeztetni.

(Részlet a *Háló kötetből*. 205.)

3 Bancsó Antal ford. In *LVM* 2. köt. (2. jz.), 461–462.

Az igazság szeretetben^{1*}

Mirák Katalin (szerk.): Egyházvezetők 2. Nagy Gyula, Harmati Béla. Budapest, Luther Kiadó, 2020, 854 o. /Háló 3. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990./

Előjáróban egy személyes megjegyzés. Tagja voltam annak a zsinatnak, amely megszavazta a tényfeltáró bizottság felállítását. Én akkor a 2005. évet is komoly késlekedésnek éltem meg, és

Késlekedés és mulasztás,
és a mulasztásból nem lehet érdemet
kovácsolni,

az sem vigasztalt, hogy a történelmi egyházak közül elsőként vállaltuk fel mindezt. Késlekedés és mulasztás, és a mulasztásból nem lehet érdemet kovácsolni, legfeljebb a szavak szintjén. Ennek ellenére örültem a folyamat indulásának.

Tisztában voltam vele, hogy ez egy kényes, konfliktusos folyamat, ám az igazság feltárása közös dolgaink rendezéséhez megspórolhatatlan. A halogatásért az egész közösség nagyobb árat fizet a suttoágások, a pletykák, az ismerettöredékek, a ferdtések következtében. Vannak olyan életesemények, amelyek fájdalommal járnak. Legfeljebb a fájdalomnak a közös hordozás útján történő enyhítésére lehet és kell törekedni. Így válhat a bénító fájdalom (szégyen) gyógyító fájdalommá, de a szégyen szégyen, a fájdalom fájdalom. Az erről szóló gondolataimat írtam meg egy tanulmányban a *Keresztyén Igazság* 2010 végi és 2011 eleji számaiban.²

A kötetről

A *Háló* sorozat 3. kötetét kézbe véve megretten az olvasó, hiszen egy vaskos, 854 oldalas munkát tart a kezében. A mű terjedelmét nagyban meghatározza a kiterjedt és pontos jegyzetapparátus és a hitelesítő dokumentumok közlése. A „terjedelmi sokkon” túllépve az olvasás során válik világossá, hogy a tanulmányok érdekesek, olvasmányosak, érthetőek, ugyanakkor teljesen szakmaiak. A szerkesztés sem hagy kívánnivalót maga után, csak gratulálhatunk Mirák Katalinnak. A két tanulmány között természetesen van különbség. Kertész Botond Nagy Gyuláról írt dolgozata rövidebb terjedelmű, de kerek egész. Mirák Katalin Harmati Béláról írt munkája lényegesen nagyobb terjedelmű, de egyáltalán nem a fajsúlytalan szöszaporítások miatt. Néha fellelhető talán felesleges ismétlések, de ezek száma és aránya a dolgozaton belül elenyésző.

1 * A 2020/4. számunkban Ittzés András zsinati tag már írt erről a könyvről recenziót. A könyv fontosságát hangsúlyozzuk azzal, hogy még egy könyvismertetést közlünk róla, ezúttal Guóth Emil történész tollából. (A szerkesztő)

2 Guóth Emil: Ügynökkérdés, tényfeltárás vagy valóságismeret? 1–2. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2010. 4. sz. 35–39; 2011. 1. sz. 31–34.

Az olvasás közben (mindkét szerzőnél) állandóan érzi az ember azt a komoly és pontos szakmai munkát, amely a tanulmányok mögött áll. Mindketten igyekeznek szélesebb kontextusba helyezni az általuk felkutatott tényeket. Az egyéni döntések mögött álló belső motivációkat, a személyi kapcsolatok rendszerét, a szervezetek (egyház, BM, ÁEH, LVSZ stb.) által biztosított lehetőségeket és korlátokat, emellett a nemzetközi mozgásteret, következményeket is. Ezek elengedhetetlenek az árnyalt kép kialakításához. A felhasznált források is sokrétűek. A BM, az ÁEH dokumentumai mellett az EOL tulajdonában és magántulajdonban lévő anyagokat is felhasználták a tanulmányok írói. Különösen fontosak az önreflexiók. A korábban keletkezett életrajzok, a későbbiekkel összevetve, sokat elárulnak az adott személyről, annak korábbi és későbbi szándékairól, tetteinek mozgatórugóiról. Az pedig különösen is érdekessé teszi a kötetet, hogy az érintettek interjúkban fejthették ki saját nézőpontjukat, narratívájukat az akkori önmagukról, tetteikről. Mindegyik szerző hangsúlyozza, hogy élő személyekről írni az egyik legnagyobb kihívás. Mindkettő igyekszik a gyógyító emlékezés szellemében az igazságot szeretetben képviselni. Nem elítél, nem stigmatizál, nem „lepel-lerántóként” viselkedik.

Kitűnő mottót választottak a szerkesztők az egész kötet elé. Pilinszky János gondolatait olvashatjuk: „Nevez meg valódi nevünkön, mivel valamennyien szenvedünk attól, hogy álnéven élünk”.³ A fenti sorok mellett a *Könyörgés a csalókért* című Pilinszky-jegyzetből idézek egy hasonlóan fontos gondolatot, mely olvasói mottóm is lehetne: „Ahogy öregszem, élesedik a szemem. [...] A bűnt, a csalást megértem. De a csalást a szavakban? Ott, azon a szinten, ahol minden bűnös valamiképp megfürödhet, megfürödhetne a szókimondás kései, de sose késő forrásvizében...? Aki ugyanis a szavakban csal, nem az életet sikkasztja, sinkófálja el, hanem a vallomás lehetőségét, azt a pillanatot, amelyben még a veszthely is kisimulhat, mint egy szeretett arc, amikor megbékélt álomba hajol.”⁴

Bizony a szavak és a fogalmak jelentése és használata! A művet olvasva lépten-nyomon beleütközünk a fogalmak torz jelentéseibe. Olyan fogalmakat, mint béke, haladás, vallásszabadság, demokrácia, szolidaritás stb., nem a valóság leírására használtak, hanem annak elfedésére, az emberi gondolkodásnak, látásmódnak (mint a valóságértelmezés alapjának) a módosítására,

állandóan érzi az ember

azt a komoly és pontos szakmai munkát, amely a tanulmányok mögött áll.

Különösen fontosak az önreflexiók.

Kitűnő mottót választottak a szerkesztők az egész kötet elé.

lépten-nyomon beleütközünk a fogalmak torz jelentéseibe.

3 Pilinszky János: Imádságért. *Új Ember*, 1979. okt. 7. 4.

4 *ÉS*, 1981. jún. 6. 5.

átalakítására. Az alkalmazott erőszak mellett ez volt a legfontosabb eszköze egy torz társadalom, egy torz rendszer kialakításának. Ebbe a torz rendszerbe illesztették be azt az alrendszert – természetesen torzóként működő alrendszerként –, amit egyháznak nevezünk. Az evangéliumközpontú egyház és teológia helyett egy személyközpontú egyház működtetését alakították ki, a „diakóniai teológiára” építve. Két ok miatt érintett ennyire mélyen ez a probléma engem mint olvasót. Az egyik az, hogy 1961-es születésű egyháztagnaként magam is átéltem a valóság „elhazudásának” próbálkozásait, másrészt mai világunk gőzerővel, ám sokkal kifinomultabban

magam is átéltem a valóság „elhazudásának” próbálkozásait,

alakítása a jövő, hanem magának az embernek az átalakítása. Tessék: a világ is elért a maga új emberfogalmához. A diakóniai teológia helyett az általános szeretet teológiája van terjedőben, hozzákötődve világi emberi ideológiákhoz és alárendelődve ezeknek. Nehogy megint egy valóságot átalakító torz rendszer alrendszerévé változzanak az egyházak!

Már nem az ember körül lévő világ átalakítása a jövő, hanem magának az embernek az átalakítása.

erőszakos eszközökkel, újra az élet egészét el-
árasztó „újbeszél” (Orwell) kialakításának út-
jára lépett. Ahogy egy hatalmas informatikai
vállalat vezetője nyilatkozta az 5G technológia
kapcsán: Már nem az ember körül lévő világ át-
alakítása a jövő, hanem magának az embernek az átalakítása. Tessék: a világ is elért a maga új emberfogalmához. A diakóniai teológia helyett az általános szeretet teológiája van terjedőben, hozzákötődve világi emberi ideológiákhoz és alárendelődve ezeknek. Nehogy megint egy valóságot átalakító torz rendszer alrendszerévé változzanak az egyházak!

mondtak ítéletet, de történelmi értelmezésükben következetesek és határozottak voltak. Tehették, hiszen a mérce, amit használtak, evangéliumi, krisztusi, azaz abszolút mérce volt. Konkrét állásfoglalásaik ott vannak a leírt sorokban. Sikeresen valósították meg a szeretetben képviselt igazság felmutatását. Következtetéseikkel teljesen egyetértek. Annak ellenére

a mérce, amit használtak, evangéliumi, krisztusi, azaz abszolút mérce volt.

Becsületére mondom a szerzőknek, hogy
noha vékony mezsgyén kellett járniuk, nem
mondtak ítéletet, de történelmi értelmezésükben következetesek és határozottak voltak. Tehették, hiszen a mérce, amit használtak, evangéliumi, krisztusi, azaz abszolút mérce volt. Konkrét állásfoglalásaik ott vannak a leírt sorokban. Sikeresen valósították meg a szeretetben képviselt igazság felmutatását. Következtetéseikkel teljesen egyetértek. Annak ellenére jól oldották meg feladataikat, hogy a korszak, amit kutatnak, még nem tartozik az ún. hideg történelmi korszakok közé, nem vagyunk elég távol tőle, részben még benne élünk.

re reflektálok. Ő Nagy Gyula estében tette fel a kérdést, de mindkét érintett estében felvethető: Mennyiben voltak (maradtak) az egyház emberei és mennyiben az államé? Próbál mindkettőre bizonyítékot találni, és egy kicsit az is-is álláspontra helyezkedni. Lehet, hogy sikerült az egyház embereinek is megmaradniuk, de melyik, milyen egyházénak? Olyan állam ölelését fogadták el, amelyeknek kimondott célja volt az egyházak felszámolása, elsorvasztása, a torzhoz való illesztése. Úgy látom most, az ölelkező egyház biztosan nem az evangéliumi, a krisztusi egyház volt.

az ölelkező egyház biztosan nem az evangéliumi, a krisztusi egyház volt.

Zárásként a Kertész Botond által felvetettek-
re reflektálok. Ő Nagy Gyula estében tette fel a kérdést, de mindkét érintett estében felvethető: Mennyiben voltak (maradtak) az egyház emberei és mennyiben az államé? Próbál mindkettőre bizonyítékot találni, és egy kicsit az is-is álláspontra helyezkedni. Lehet, hogy sikerült az egyház embereinek is megmaradniuk, de melyik, milyen egyházénak? Olyan állam ölelését fogadták el, amelyeknek kimondott célja volt az egyházak felszámolása, elsorvasztása, a torzhoz való illesztése. Úgy látom most, az ölelkező egyház biztosan nem az evangéliumi, a krisztusi egyház volt. A „maradékban/kimaradtban” (pl. Ordass Lajos és köre, Dóka Zoltán és barátai) élt tovább a krisztusi egyház. Végül jól fogalmazott Kertész Botond. Sokféle körülmény figyelembe vehető,

de vállalták a vezetés felelősségét, és ezzel vállalniuk kell a következményeket is. Hadd tegyük mi hozzá: az egyházban vezetőnek lenni sokkal szélesebb körű felelősséget jelent, mint a világi életben. A Lélek a tét. A közösség tagjainak üdvössége. A *sola Scriptura, sola fide, sola gratis* és *solus Christus* igazsága mellett hierarchiában (struktúrában) élünk, közösségi hálót alkotva az egyházban. A vezetők az erős pontjai ennek a hálózatnak. Hatásuk, szavaik, nyilatkozataik, állásfoglalásaik, útmutatásaik fontos szerepet játszanak a tagok életében. Ahol van egyházi struktúra, ott van aktuális egyházpolitika is, és ez az igazán veszélyes terület. Ennek szervezése, irányítása a vezetők mindenkori felelőssége. A vezetést vállalja az ember, nem hivatkozhat kicsi mozgástérre, külső kényszerekre, mindarra, amivel önfelmentő módon magyarázza tetteit.

„[N]e igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,2)

Ahol van egyházi struktúra, ott van aktuális egyházpolitika is,

”

Egyszer-egyszer kaptam írásbeli feladatokat is, kézbe kapva leveleket, szövegrészleteket, könyvet, dokumentumot németül és angolul, hogy fordítsam le számukra, röviden foglaljam össze, mi bennük a lényeg. Különösen is érdeklődtek a szocializmusban gyakran felbukkanó „lázás ellenségkeresés” szerint a vasfüggönyön túli „ellenforradalmi” tények és vélemények iránt. Előfordult, hogy titkos iratról kellett véleményt mondanom, mégpedig helyben, és a szövegéből kitűnt, hogy genfi ökumenikus tanácskozásról szólt, mégpedig az összehangolt „nyugati” tevékenység „keletellenes” munkájának jelenéről és jövőjéről, s azt a dokumentumot sikerült megszerezniük. Akkor még nem volt tapasztalatom a genfi központról, csak később, amikor már Genfben dolgoztam, tudtam kitalálni, ki lehetett a „gyenge láncszem”, ahonnan az információ kiszivárgott. [...] Volt, amikor egy marxizmussal foglalkozó könyvet kaptam németül, azzal hogy, olvassam végig és kivonatoljam nagyjából a fő irányát, és a fejezetek címei alapján később egy-egy részlet pontos fordítását is kérik. Az anyagokat nem saját aláírással, hanem Rudas Gábor álnéven kellett visszaadnom egy-egy telefonon jelzett utcasarkon vagy kávézóban..

(Részlet a *Háló kötetből*. 250.)

INFORMÁCIÓS HIVATAL

Mindősítő: *Borbély Róbert*

Mindősítő beosztása: *vezetőszerkesztő*

Megszáml.: *11/077-238/6.00/2001*

Felbírviselő: *Dr. Cs. 04.201*

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERIUMA

INFORMÁCIÓS HIVATAL

Mindősítés felülvizsgálva: *1999.01.11*

Mindősítés módosítva: *állambtók*

Mindősítés megszüntetve: *szolgálati tük.*

Mindősítés érvényességi ideje: *2001.11.30*

Mindősítési határozat száma: *63/12-921/2-353/98*

SZERV: *II. 11. Cs.*

OSZTÁLY: *4-L. ala.*

ÜGY DOSSZIÉ B.

SZÁM: *H-42328*

FEDŐNÉV: *"Borbély"*

AZ ÜGY *1* KÖTETBEN

KÖTET SORSZÁMA: *I.*

INFORMÁCIÓS HIVATAL

MEGNYITVA: 19 *69 XII. 11.*

LEZÁRVA: 19 *84. XI. 30.*

ARCHIV SZÁM: *Bt-2346/1*

Mindősítés felülvizsgálva: *2003.06.13*

Állambtók minősítés felülvizsgálva: *2004.12.31*

Mindősítés jogalapja: *110. pont*

1995. évi LXV. tv. ÁTK: *2* bek. *d* pont

2003. évi XLV. tv. 2. §: *8-85/8/1147/2003*

Mindősítő: *Dr. Cs. 04.201*

INFORMÁCIÓS HIVATAL

Minősítő: *Dr. Cs. 04.201*

ÁBTL 3.2.1. - Bt-2346 / 1

Elég néked az én kegyelemem. Fónyad (Fuchs) Pál élete és munkássága

Fónyad Pál István (szerk.): Elég néked az én kegyelemem. Fónyad (Fuchs) Pál élete és munkássága. Budapest, 2021, Ordass Lajos Alapítvány, 173 o.

Az esztendő elején a fenti címen könyv jelent meg Fónyad Pál István szerkesztésében, az Ordass Lajos Alapítvány kiadásában. Fónyad Pál Barcsón született 1909. március 18-án, s Nagykanizsán hunyt el 2001. május 29-én. Öt gyülekezetben szolgált segédlelkészként, majd parókus lelkész volt Iharosberényben, később Nagykanizsán. Az 1990. július végi nyugdíjba vonulásáig tartó szolgálata során a hivatalos szolgálati napló mellett párhuzamosan vezetett magánnapló szerint 9366 igehirdetést, 1272 úrvacsorai szolgálatot, 837 keresztelőt, 610 konfirmálást, 516 esküvőt, 939 temetést végzett, de még nyugdíjas korában is vállalt helyettesítéseket. A szerény kiállítású könyv szerkesztője e rendkívül gazdag és termékeny papi élet megmaradt dokumentumaiból sikerrel nyújtott figyelemre méltó átfogó válogatást.

Az *Ajánló sorokat* Fabiny Tamás püspök, az *Előszót* Szemerei János püspök írta, a rövid *Bevezetés* Fónyad Pál fia, Fónyad Pál István lelkész-egyháztörténész írása. Ezek után teljes terjedelmében elolvasható a *Nem voltam egyedül* interjúkötetben Fónyad Pállal folytatott beszélgetés.¹ A kérdéseket annak idején Fabiny Tamás tette fel. Az *Előadások* című fejezet tizenkét előadást, a *Prédikációk és meditációk* című szakasz szintén tizenkét igehirdetést tár az olvasók elé. Az utolsó, *Lelkigondozás* című rövid fejezet hat, már előzőleg máshol megjelent lelkigondozói esetről szól. A könyvet néhány kép zárja.

Egyetértek Fabiny Tamás püspök ajánlásával, hiszen 1959–61-ben kezdő segédlelkészként én is a Somogy-Zalai Egyházmegyében, Balatonszárszón szolgáltam. Magam is megismerhettem Fónyad Pál teológiai igényességét és az igazság melletti elkötelezettségét. Akkor egyedül voltam fiatal az egyházmegyében, Pali bácsi az egyik évben reformációi sorozatra, a másikban imaheti szolgálatokra hívott. Mindig két napra, s a két szolgálat közti teljes napot teológiai-egyházi témákról folytatott beszélgetéssel töltöttük. A későbbiekben messze kerültem Nagykanizsától, s csak nagyon ritkán találkozhattunk.

A 90 éves korában adott harmincoldalnyi *interjúból* egyértelművé válik Fónyad Pál lelkész teológiai képzettségének és szókimondó bátorságának kettőssége. Mindkettőre szüksége is

megismerhettem Fónyad Pál teológiai igényességét és az igazság melletti elkötelezettségét.

1 Mirák Katalin (szerk.): *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről.* 2. köt. Budapest, 1999, MEVISZ, 149–175.

volt, hiszen másokat és önmagát is meg kellett védenie igazságtalan vádaktól, helyt kellett állnia csapdákat rejtő politikai és egyházpolitikai szituációkban. Az igazságtól nem tágitott, s ezért két fia csak külföldön kaphatott lehetőséget választott hivatásuknak megfelelő tanulmányokra.

másokat és önmagát is meg kellett védenie igazságtalan vádaktól

Eltávozásukat a szülők fájó szívvel vették tudomásul. Pali bácsi pedig közelgő halálára gondolva Bonhoefferre hivatkozva várta, hogy megláthassa mindazt, amit „itt nem adatik nekünk meglátni” (42).

Az előadások közül érdemes mindjárt – a rövidítve közölt – elsőbe, a nagy vitát kiváltó, *Jézus istenfiúsága János evangéliumában* címűbe (45–47) belemélyednünk. A téma aktualitását az adja, hogy 1939-ben a nácizmushoz igazodó *Deutsche Christen* (Német Keresztyének) nevű „egyház” nemcsak az Ószövetséget vetette el, de felelevenítette a XIX. századi liberális teológia álláspontját, s tagadta Jézus istenfiúságát. Fónyad Pál előadása bizonyítja, hogy az élet minden területén diktatúrára törekvő politika kíméletlenül szembemegy a bibliateológia lealkudhatatlan tanításával, s ezzel hitüktől téríti el azokat, akik ideológiájukhoz kötődnek. Senki sem lehet egyszerre Krisztusban hívő keresztyén, ugyanakkor bármelyik izmus elkötelezett tagja!

Fónyad Pál felsőnáni segédlelkészként egyre fájóbb szívvel élte meg a *Deutsche Christen* és országunk minden német lakosságú helységében szervezkedő *Volksbund*² erejét és ártó hatását. A téma szinte teljes teológiai és politikai irodalmának ismerete után Gyenesdiáson 1943. május 19-én tartott előadásában nagy bátorsággal fejtette ki álláspontját (*Népi gondolat és egyházunk – német szempontokat szem előtt tartva*, 60–71). Szomorúan számolt be arról, hogy az addig egyházunk iskoláiban német nyelven tanuló, a templomokban ígét németül hallgató, éneklő, imádkozó gyülekezetek népe a „népi gondolatért [...] feláldozta Isten-hitét és egyházszeretetét, német bibliáját és énekeskönyvét felcserélte a Mein Kampf-fal és a Horst-Wessel-Lied-del. És odajutott, hogy számára a templom semmit, de a Volksbund mindent jelent” (63). Álláspontját így összegezte: „az egyház nem nemzeti. Az egyház mindig nemzet feletti. Nincsen magyar, német, tót vagy akármilyen nemzetiségű egyház, csak egy: krisztusi anyaszentegyház.” (69–70) Köztudott, hogy egyházunkat a háború befejezése után végrehajtott kitelepítéssel tízezrekre menő veszteség érte. Azt viszont már kevesebben tudják, hogy Rákosiék annak eredményét kevesellve váratlanul, csak kézben elvihető ingósággal még további ezreket telepítettek át a földig lerombolt NDK területére, köztük a *Hűséggel a Hazához* mozgalom tagjai közül is sokakat.

Az előadások között tovább tallózva két kimondottan teológiai téma érdemel nagy figyelmet, s követel fokozatosabb elmélyülést: *A ma teológiai problémái* (50–57) és *Egyházunk belső egysége és közösségtudatának továbbadása* (103–110). Ezekből nemcsak az derül ki, hogy az előadások szerzője a hazai és a németországi teológiákon történt tanulmányok során mennyi

az egyház nem nemzeti.

Az egyház mindig nemzet feletti.

2 A *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Népi Szövetsége) 1938. november 26-án alakult meg.

lutheri teológiai gondolatot szívott magába, de jártasságát azóta is gyarapította, s ezért tudott megszólalni a felvetődő kérdésekben is. Felhívom a könyv olvasóinak a figyelmét arra is, hogy a kötetben három, március 15-én elmondott előadás is elolvasható (1940, 1942 és 1944) Ezek nem politikai előadások. 1942-ben az 1848-as követelések közül említésre kerül „a törvény előtti egyenlőség és a közös teherviselés”. Főnyad Pál mindkettőről megállapítja, hogy ezeket éppen a krisztuskövető keresztyénségen belül lehet és kell megvalósítani. Még akkor is, ha „az egyenlőség, a terhek közös viselése áldozatot követel. De hitvány testvér az, aki jóllakítja magát akkor, amikor a testvérnek még betevő falatja sincs meg!” (58)

Jelentős előadások szólnak a gyakorlati lelkészi munkáról: *A gyülekezet vezetése (72–76)*, *A gyülekezeti tagok mozgása és gondozása. A paróchiális jog (111–116)*. Az egyikben a temetések során gyakorolt „kínrímes búcsúztatók” eltörléséről, a bibliaórák fontosságáról, az egyesületi munkák gyülekezetet nevelő szolgálatáról ír.

Kiemeli ugyanakkor a gyülekezeti háztartás és a pontos adminisztráció fontosságát. Ezek ma is elvégzendő feladataink.

Jelentős előadások szólnak a gyakorlati lelkészi munkáról:

A másik előadás is a budapesti és a városi

gyülekezetek életének ma is meglévő gondjára tapint rá. A vidéki, elsősorban a falusi gyülekezetek lelkészeinek fontos feladata lenne a városokba készülők családok tájékoztatása, hogy új lakóhelyükön megtalálják a templomot s új gyülekezetüket. Ugyanolyan fontos lenne az átköltözés bejelentése az illetékes lelkészi hivatal címére. Ezek híján a beköltözőket nem vagy csak egészen véletlenül találják meg a városi lelkészek, s így a beköltöző családok lassan leszakadnak egyházunkról. Hiába mondják: „Mi itt lakunk, de oda tartozunk, oda fizetünk, s oda járunk templomba!” – „Ám meddig, hányszor évente?” – tehetjük fel a kérdést (112).

Főnyad Pál leghosszabb írása az *Egyházunk útjának teológiája* címet viseli (77–92). Dezséry László püspök *Nyílt leveléből* kiindulva vizsgálja egyházunknak a világháború előtti korszak megítélésében és az új korszakra vonatkozó döntéseiben a hit és az értelem szerepét. Figyel Ravasz László református püspök véleményére, s hivatkozva Niemöllerre, majd Niebuhrra, fontosnak tartja azt, hogy az egyház a lezárt korszak bűneiért tartson bünbánatot. A kialakult államhatalomra tekintettel Pálra és Jézusra hivatkozik: „»Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené!«” (Mt 22,21) Ha az államhatalom túllépi hatáskörét, és megkísérli, hogy Krisztustól elszakítson, akkor nemet kell mondanunk, s így „az [Istennek való] engedelmesség nem lázadást, hanem a vértanúságig menő bizonyágtételt jelent.” Ehhez a bátorsághoz egyházunk szolgálatában Jézus Krisztus megváltói műve egyre tisztább és hűségesebb hirdetésére van szükség, amely egyfelől mérsékli a szekularizmusnak „az egyház tagjaiból kiinduló romlását”, s ugyanakkor válaszolni is tud minden ma felvetődő kérdésre. Ez azért is fontos, mert Luther szerint „profán terület nincs. [. . . A] föld is az Úré. És Isten ebben a földi életben hívott el minket szolgálatra. Itt van a lutheranizmus nagy feladata: a hit akciója áradjon ki az ember életén keresztül annak minden vonatkozásában, úgy a szociális, mint a politikai életbe.” (90)

A kötetben található tizenkét *igehirdetés* igen széles ölelésű. Akad közte a *Lelkipásztorban* megjelent meditáció (122–123),³ vagy az *Örömhír* című kötetben mennybemenetel ünnepére írt s Nagykanizsán elhangzott igehirdetés (124–129).⁴ Ez az igehirdetés egyszerre kérdezi a

A kötetben található tizenkét igehirdetés igen széles ölelésű.

„veszteglő” egyházat és a gyülekezetek tagjait, majd fel is szólítja őket: „Ahol leálltál, nem maradhatsz!” Megszólalásra, az ige továbbadására sürget. Ugyanakkor biztatja is Isten hűségesein tevékeny népét: „Az Úr együtt munkálkodik

velünk!” Ugyanez a kettősség jellemzi az iharosberényi beiktatáson elhangzott beköszöntő igehirdetést is (134–138):⁵ „Igazi feladata a lelkipásztornak csak egyetlen egy: léleknek és erőnek megmutatásában Jézus Krisztusról bizonyosságot tenni, a lelkeket őhozzá vezetni és őbenne mindenenek megbékéltetni”. Mindez „ugyanolyan mértékben áll a gyülekezetekre is. Ti sem oszthatjátok meg az életet. Ti sem lehettek mások a templomban s mások az életben, az utcán, a családban. [...] Legyen) a gyülekezet egy áldott otthon, egy drága tűzhely, ahol a szegény, fáradt, küszködő, bűnös emberi lelkek megtalálják az áldott orvost, az örök Királyt: a Jézus Krisztust.” Megemlíjtjük még a Nagykanizsán nyugdíjasként, nyolcvannolc évesen elmondott utolsó igehirdetését (159–163).⁶ Pál apostol betegsége miatti könyörgésére kapta Isten válaszát: „Elég néked az én kegyelmem” (2Kor 12,9). – „Lutherünk ezt így magyarázza: engedd, hogy elég legyen neked az én kegyelmem! Ne gyötrődj, fogadd el kegyelmesen”. Főnyad Pál lelkész hozzászólása: „Ma általában sok ember mind többet, mindig többet akar. [...] Figyeljünk ennek a szónak világos jelentésére: elég! Mindennek megvan a határa. Az engedetlenség sok zavart okoz egy-egy ember vagy a család életében. Inkább Isten áldását látnánk meg mindenekelőtt. A megelégedett ember gazdag. Aki legyőzi önmagát, az az erős.” (160) Igehirdetésének végén feleleveníti, hogyan mentette meg Isten kegyelmével az iharosberényi templomot a felrobbantástól, s a gyülekezet segítségével a nagykanizsait a lebontástól.

A *Lelkigondozás* című fejezetben leírt történetek Főnyad Pál lelkigondozói képzettségéről, imádkozó életéről és személyválogatás nélküli szeretetéről s ugyanakkor megváltó Krisztusunk kegyelméről szólnak. Úrvacsorát kérő s utána öngyilkosságra készülő fiatal férfi megmentése, az egész életében Isten nélkül élő öregemberek halálra való felkészítése, egy idős haldokló asszony agóniája, majd mosolya egyszerre jelent elvégzendő feladatot, ám a továbbiakra nézve megerősítő élményt, a szolgálat Urának pecsétjét. S az utolsó, sároki történet! Mint magyarbólyi

3 Bőjt 4. vasárnapja, 2 Kor 5,14–21. *Lelkipásztor*, 1960. 2. sz. 110–112.

4 Megtisztelő parancs. Mk 16,14–20. In Káldy Zoltán (szerk.): *Örömhír: Igehirdetések az egyházi esztendő minden vasárnapjára*. Budapest, 1964, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 168–172.

5 Szentháromság utáni 6. vasárnap, 1Kor 2,2, 1937. július 4.

6 2Kor 12,7–10. *Kapernaum. A Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye lapja*, 1998. 2. sz. 6–7.

segédlelkész egy szegény család kis gyermekét temette (168–169).⁷ A temető szélén húzódott a magyar–jugoszláv országhatár. A szertatás befejezésekor a kerítés túloldalán a jugoszláv határőrök egyike németül együtt énekelt a családdal, s a maroknyi gyásznéppel: „Fogd két kezem kezembe, s vezess Uram [...] Az ének után átszólt németül: Én is evangélikus vagyok. Ebben a pillanatban testvérekké lettünk. A közös éneklés országhatár felett összekapcsolt bennünket.” A fejezetben foglalt történetekhez hasonló szolgálatot szívből kívánok minden ma élő lelkésznek és a Krisztusban hívő testvéreimnek!

Érdemes rátekintenünk a közölt képekre is, a fiatalkori s egy idősebb korban készült képen túl láthatunk egy képet feleségével, Márta nénivel, s egy másikat Pál fiával. Pali bácsi mosolygó vagy elkomolyodó tekintete azt tükrözi: hosszú életében, gazdag munkásságában elég volt neki Isten kegyelme!

A könyvet minden olvasónknak tisztelettel ajánlom.

A közös éneklés országhatár felett összekapcsolt bennünket.

”

Nem szabad elfelejtenünk ugyanakkor azt sem, hogy Isten emberei – lelkészek, felügyelők, presbiterek – demokráciában, a szabad vallásgyakorlat körülményei között is ki vannak téve kísértéseknek. Újra és újra kerülhetünk olyan helyzetekbe, amikor nehezen átlátható társadalmi és gazdasági körülmények között tisztességből kell vizsgáznunk. Ez azt is jelenti, hogy az evangélikus egyház tényfeltáró munkája korántsem csak a múlttól szól, legalább annyira a jelenről és a jövőről is. Napról napra és mindnyájan szembesülünk gyarlóságunkkal, és vizsgáznunk kell tisztességből. Korántsem mindegy, hogy milyen eszközökkel kívánjuk az egyház vélt vagy valós érdekeit védeni.

(Részlet a Háló kötet előszavából, melyet dr. Fabiny Tamás elnök-püspök és Próhla Gergely országos felügyelő írt.)

⁷ Egy lelkési naplóból. *Kapernaum. A Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye lapja*, 1997. 2. sz. 8.

Summary

We have behind us an extraordinary and difficult school year and it is only a few weeks now that we have begun again. This is why we start this issue with a *year opening sermon* from **Zoltán Nagy**, in which he brings the good news: we can cast our eyes on the Lord, because he will lead both teacher and student through the Holy Spirit.

In our *Studies* series we first bring the second part of the writing from **József Csermelyi** about the *imperial Diet of Worms*. In this part we get to know Luther's figure and behavior.

Following this we can read about the *German relocations* from **András Krisch** – commemorating the 75th anniversary of the event – by recalling the actions taken at the time in the town of Sopron. It is extremely moving to read how the politics of collective punishment caused so much suffering and sorrow in the lives of innocent people.

The writing of **Péter Garádi** is a *personal account* of how he experienced the Eucharistic fast during the time of the lock down. We hope his writing will lead other readers too to put their thoughts to paper and send it to our editorship.

In our *Book review* we present two books. One of them is *the third volume of the "Háló" ("Network") series* – of which András Iltzés wrote in our 2020/4 issue –, and which is presented from a historian's point of view by **Emil Guóth**. We illustrate the study with quotations and pictures. The other book is a *collection of writings from Pál Fónyad Sen.* presented by **Pál Zászkaliczky Sen.**

We call our Lord Holy Spirit to be with us in the new school year and bless the lives of our Readers..

Zusammenfassung

Wir haben ein außerordentlich schweres Schuljahr hinter uns, und erst seit einigen Wochen haben wir mit dem Neuen angefangen. Deshalb beginnen wir diese Nummer unserer Zeitschrift mit der *Verkündigung* von **Zoltán Nagy** im Eröffnungsgottesdienst zum neuen Schuljahr, in der die frohe Botschaft erklingt: wir können unseren Blick auf den Herrn werfen, denn er wird durch seinen Heiligen Geist sowohl LehrerInnen als auch SchülerInnen führen.

In der Reihe unserer *Studien* wird zuerst der zweite Teil der Schrift von **József Csermelyi** über den Reichstag im Jahre 1521 in *Worms* veröffentlicht. In diesem Teil stellt der Verfasser den Auftritt und das Verhalten von Luther auf der Sitzung dar.

Anschließend – anlässlich des 75. Jubiläums der Geschehnisse – schreibt András Krisch über *die Vertreibung der Ungarndeutschen* nach dem 2. Weltkrieg und ruft die einstigen Ereignisse in Sopron wieder wach. Es ist erschütternd zu lesen, wie viel Schmerz und Kummer die Kollektivbestrafungspolitik im Leben von unschuldigen Menschen verursacht hat.

Die Schrift von **Péter Garádi** ist *ein subjektiver Bericht* darüber, wie er das Abendmahlfasten während der Quarantäne erlebt hat. Wir hoffen, dass durch diese Schrift auch unsere Leser Lust bekommen darauf, ihre diesbezüglichen Gedanken niederzuschreiben und an unsere Redaktion zuzuschicken.

Im vorliegenden *Heft* stellen wir auch zwei Bücher vor. Der dritte Band der Serie „Háló“ (Netz) – worüber auch **András Iltzés** in unserer Zeitschriftennummer 2020/4 geschrieben hat –, wird nun von **Emil Guóth** aus der Sicht des Historikers vorgestellt. Diese Studie wird mit Zitaten und Bildern reichlich veranschaulicht. Den *Sammelband der Schriften von Pál Fónyad* können wir aus der Feder von **Pál Zászkaliczky sen.** kennenlernen.

Möge der Heilige Geist Gottes in dem beginnenden Schuljahr bzw. Arbeitsjahr mit uns sein, und das Leben unserer LeserInnen segnen!

E számunk szerzői

Csermelyi József történész, levéltáros – Budapest	Krisch András történész – Sopron
Garádi Péter halászati szakmérnök, EBBE-elnök – Ábrahámhegy	Nagy Zoltán lelkész – Békéscsaba
Guóth Emil történész, tanár – Göd	Id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész – Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írasmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Iltzés J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Fónyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Fónyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-

A **keresztván igazság** egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Rendkívüli és nehéz tanév van mögöttünk, s csak néhány hete, hogy újat kezdünk. Ezért ezt a számunkat **Nagy Zoltán tanévnyitó igehirdetésével** kezdjük, melyben megszólal az örömhír: tekintetünket az Úrra vethetjük, mert ő Szentlelke által vezetni fog tanítót és diákokat egyaránt.

Tanulmányaink sorában először **Csermelyi József wormszi birodalmi gyűlésről** szóló írásának második részét közöljük. Ebben a részben mutatja be a szerző Luther fellépését és magatartását a gyűlésen.

Ezt követően a 2. világháború utáni *német kitelepítésről* ír **Krisch András** – az események 75. évfordulójára emlékezve – az egykori soproni események felelevenítésével. Megrendítő olvasni, hogy mennyi szenvedést és szomorúságot okozott a kollektív büntetés politikája ártatlan emberek életében.

Garádi Péter írása *szubjektív beszámoló* arról, hogy hogyan élte meg a karantén idején való úrvacsorai böjtöt. Reméljük, hogy írása Olvasóinkban is kedvet ébreszt arra, hogy gondolataikat papírra vessék, és elküldjék szerkesztőségünknek.

E számunkban *két könyvet is bemutatunk. A Háló sorozat harmadik kötetét*, – melyről 2020/4. számunkban Ittzés András is írt –, s melyet most történelmi szemmel **Guóth Emil** mutat be. A tanulmányt újságunkban gazdagon szemléltetjük idézetekkel és képekkel. Az *id. Fónyad Pál írásából való gyűjteményes kötetet* pedig **id. Zászkaliczky Pál** tollából ismerhetjük meg.

A Szentlélek Úristen legyen velünk az induló tanévben, munkaévben, és áldja meg Olvasóink életét.